

De medeltida danska jordvärderingsenheterna
med särskild anknytning till guldvärdering och
skyldtaxation under valdemarstiden¹.

AV

KJELL RUNQUIST

I

Guldvärdering och skyldtaxation tillhöra några av de mest omdebatterade företeelserna inom dansk medeltidshistoria. Ett skarpsinnigt och mödosamt arbete har av forskningen nedlagts för att lösa de problem, som sammanhånga därmed. Trots detta är det ingen lätt sak att skapa sig en enhetlig bild av de ifrågasvarande fenomenens verkliga innebörd, eftersom de från olika håll framförda åsikterna och uttalandena ofta ha löpt vitt i sär. Orsakerna till de divergerande meningarna äro delvis ofrånkomliga och bottna i sakens egen natur. Lagbundenheter saknas ingalunda; bärande principer kunna framställas, och teser kunna formuleras. Men man iakttagert ständigt, hurusom utvecklingen har medfört avvikelser från de en gång fastställda normerna. Själva verkligheten framträder därför såsom komplicerad och

¹ Förkortningar: mk = mark; mkg = mark guld; mks = mark silver; öre s = öre(n) silver; ört = örtug(ar); ört s = örtug(ar) silver; den. = denar(er) = penning(ar); den. s = penning(ar) silver; d.t = senare dansk sädestunna; valdv = valdemarsvikt; jyllv = jyllandsvikt; KVJ = kung Valdemars jordebok; RB = roskildeboken; ÅB = århusboken; Aakjær = Kong Valdemars Jordebog, ed. S. Aakjær, (Kph 1926—43); Aakjær inl. (kom.) = inledningen (kommentaren) till samma verk; Maal = S. Aakjær, Maal, Vægt og Taxter i Danmark, Nord. kultur XXX (1936); Plov = S. Aakjær, Plov og Havne, Juristforb:s Med Lov skal Land bygges (Kph 1941); Kirkeafgift = S. Aakjær, Kirkeafgift og Kirketiende i Ribe Stift.

oöverskådlig och låter sig i sin rika facettering svårligen gripas och inpressas i en tvångströja av regler och föreskrifter, förutsatt att dessa skola besitta en mera generell giltighet.

Behovet av överskådlighet på det ifrågavarande området har dock varit stort. Man har fördenskull, som så ofta har skett inom den historiska vetenskapen, förenklat verkligheten och givit densamma ett sken av idealitet. Kravet på att de uppställda formlerna och sambanden skola vara exakta och undantagslösa,

1321—1682, Fortid og Nutid, XVI, hæfte 1 (1945); Korntiende I — S. Aakjær, Korntiende og kornareal i det 14. århundrede, Hist. Tidsskr. (Danm.), 11 r. II (1949); Korntiende II = fortsättningen på nämnda skrift, HTD 11 r. III (1950); Arup = E. Arup, Leding og Ledingsskat, Hist. Tidsskr. (Danm.), 8 r. V (1914); Bolin = S. Bolin, Hallandslistan i kung Valdemars jordebok, Scandia, bd 2, hæfte 2 (1929); Ledung — S. Bolin, Ledung och frälse (Lund 1934); Christensen = C. A. Christensen, Nedgangen i landgilden i det 14. aarhundrede, Hist. Tidsskr. (Danm.), 10 r. I (1930); Ledingsatserne = C. A. Christensen, Et bidrag til fortolkning af ledingsatserne og betegnelsen havnebonde i Jydske lov, Juristforb:s Med Lov skal Land bygges (Kph 1941); Erslev = Kr. Erslev, Valdemarernes Storhedstid (Kph 1898); Jorgensen = Poul Johs. Jorgensen, Dansk Retshistorie (Kph 1947); Lauridsen = P. Lauridsen, Om Skyldjord eller terra in censu, Aarb. for Nord. Oldk. og Hist., 1903; Nørlund = P. Nørlund, De ældste Vidnesbyrd om Skyldtaxationen, Hist. Tidsskr. (Danm.), 9 r. VI (1928); Rasmussen I = Poul Rasmussen, Studier i Aarhus Kannikebords Jordebog fra c. 1315, Jyske Samlinger, 5 r. V (Aarhus 1941); Rasmussen II = fortsättningen på nämnda skrift, Jy. S., 5 r. VIII (Aarhus 1947); Guldtal — P. Rasmussen, Bestemmelse af Mark Guldtal (og Plovta) for Gods i Ning og Hasle samt Øster- og Vester Lisbjerg Herreder, som har tilhørt Aarhusbispens og hans Kapitel, Jyske Samlinger, 5 r. VI (Aarhus 1944); Rhamm = K. Rhamm, Die Grosshufen der Nordgermanen (Braunschweig 1905); Runquist = K. Runquist, Hallandslistans förhållande till huvudstycket i kung Valdemars jordebok, Vetensk. soc. i Lund, årsb. (1946); Rymdmått = K. Runquist, Rymdmått, vikter och kronovärderingsvärden i kung Valdemars jordebok, Hall:s hemb. förb:s skriftserie III (Halmstad 1950); Steenstrup = J. Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog (Kph 1874).

Till Professorerna Astrid Friis och Aksel E. Christensen ber jag få rikta ett värdsamt tack för visat intresse för mitt arbete. Med Stadsarkivarie Svend Aakjær har jag liksom vid ett föregående tillfälle haft ett inspirerande och värdefullt tankeutbyte i ämnet.

har eftergivits. De framträda därför såsom ideella principer eller mönster. De böra dock uppfattas såsom någonting mera än rena arbetshypoteser. Mycket talar nämligen för att de flesta av de på empirisk väg funna reglerna ha svarat mot faktiska, ursprungligen givna förhållanden och sålunda vila på ett klart sakligt underlag.

Såsom exempel på ideella relationer av det anförda slaget kan nämnas, att man har likställt 1 mk skyldjord på Själland med 3 mkg jord på Jylland år 1241, 1 mkg jord i århustrakten med 1 öre skyldjord på Själland år 1315, och att 1 mk själländsk skyldjord har ansetts ekvivalera 2 mk själländskt sädesland.

I föreliggande uppsats göres ett försök att genom andragande av några nya synpunkter skänka de rubricerade problemen ökad klarhet. Framställningen bygger, såsom naturligt är, i hög grad på föregångarnas resultat, såväl de äldres som de yngres.¹

Lagarnas vittnesbörd.

Såsom instrument för jordvärdering i medeltidens Danmark tjänstgjorde guldvärderingen inom den jydskas lags område och skyldtaxationen inom den själländska lags område. Båda taxeringarna uppvisa många gemensamma drag, men skilja sig åt i det väsentliga avseendet, att skyldtaxationen refererar till den årliga avgift, som utgick av jorden, guldvärderingen åter till densamma kapitalvärde.

Det landgille, som vilade på fästejorden, kan enligt jydskas lags ledningsparagrafer ställas i talmässig relation till jordens guldvärde. Det framkommer härvid det kända sambandet, att 3 mkg i jord ha varit pålagda en årlig avgift av 1 mks i landgille.

Alla forskare ha varit ense om att 1 mkg i jydskas lags område har motsvarat 8 mks. Konsekvensen måste då bliva, att på 24 mks

¹ Den ursprungligen tänkta begränsningen av undersökningen till att gälla enbart valdemarstiden har icke varit möjlig att upprätthålla. Även källor, som härröra från det 14:e århundradet, ha måst anlitas. Skriften gör dock icke anspråk på att för detta senare tidsskede lämna någon sammanhängande teori.

i jord har fallit 1 mks i årligt landgille. Kvoten mellan jordens kapitalvärde och årligen utgående landgillesbelopp har således varit 24, en allmänt erkänd slutsats.

Mycket anmärkningsvärt är, att jydskas lagens III,13 förutsätter de principer vara bekanta, efter vilka landgillet uttogs av fästebönderna. Landgillesavgiften är i denna paragraf det primära, hafnen det därav avledda. Slutsatsen kan icke bliva någon annan än en: *landgillestaxationen har vid jydskas lagens ikraftträdande varit allmänt genomförd* och så känd, att ingen har haft något behov av att genom lagbestämmelser upplysas i denna sak.

Jag meddelar här de välbekanta ordalagen i den jydskas lagens viktigaste ledungsföreskrifter. III,12: »Av hur mycket jord där skall utredas ledungavgift. — Den bonde, som har mark guld eller mera, skall utreda tredingshafn, eftersom tredingshafn icke skall svaras av mindre än en mark guld. Men av fyra mark silver skall där utredas sjettingshafn, av två mark silver tolftingshafn, av mindre än två mark silver skall där icke utredas ledung. . .«. — III,13: »Av hur stor fästeavgift landbon skall utreda ledung. — En landbo, som betalar åtta örtugar silver i skyld¹, skall utreda tredingshafn; den som betalar fyra örtugar, skall utreda sjettingshafn. Men betalar han mindre än fyra örtugar silver, skall han, vare sig det är repdragen jord eller känneland, utreda åtta örtugar silver till kungens gård.«²

Trots att lagen sålunda icke direkt omnämner de metoder, enligt vilka landgillet påfördes jorden, äro dessa icke längre någon hemlighet för sentida forskning. Det ifrågavarande sammanhanget har nämligen blivit uppenbart genom upptäckten av en *tremarksregel*, en av de få uppställbara principer, som tycks ha besuttit en mera obetingad giltighet. Den innebär, att varje hafn har varit pålagd en årlig avgift av 2 mks i statsskatt (t. ex. 1 mks i stut och 1 mks i ledungsvlösning) samt därjämte, om jorden har varit fästejord, 1 mks i landgille. För självägd

¹ Egentligen »åt skyld«.

² Några handskrifter ha här den åtminstone från saklig synpunkt sämre läsarten »örtug silver«. Jmf med Ledung, 101.

bondejord reduceras givetvis den anförda normen till en tvåmarksregel.¹ Sambandet har tidigast formulerats av Bolin, av honom bekräftats för Jylland och Skåne² samt av mig för Halland och Femern.³

Men naturligtvis har den jydskas lagen icke gjort sig skyldig till det häpnadsväckande företaget att härleda landgillet ur hafnen och samtidigt hafnen ur landgillet. Detta är heller icke nödvändigt att förutsätta, vilket den följande undersökningen kommer att visa.

Tremarksregeln bör såsom princip ha varit väl känd av lagens upphovsmän, eftersom landgillesavgiften kan bilda hörnstenen i uppbyggnaden av III,13. Men frågan är då, huru från denna utgångspunkt den jydskas lagens diskontinuerliga skatteskala skall kunna förklaras.

Jag erinrar om lagbestämmelsernas direkta anknytning till ledungstungan, ett faktum, som också har tagit sig uttryck i de rubriker, som de ha blivit åsatta: »Av hur mycket jord där skall utredas ledungsavgift.» — »Av hur stor fästeavgift landbon skall utreda ledung.» Vid genomläsning av texterna får man ett bestämt intryck av att de ifrågavarande paragraferna icke fästa något som helst avseende vid kvärsätet eller andra typiska

¹ Den ifrågavarande principen har tidigare kallats tvåmarksregeln (Runquist, 84, 111; K. Runquist, Kung Valdemars jordebok och Halland, Vår bygd, Hall:s hemb. förb:s årsskr. 1949, 34). Det nya namnet är emellertid påkallat, sedan landgillesavgiften har indragits i diskussionen. Av terminologiska skäl använder jag uttrycket tremarksregel i den följande framställningen även i det speciella fall, då en av markerna bortgår, och regeln sålunda framträder såsom en tvåmarksprincip.

² Observera Bolins definition på tredingshafn: »den betydde 8 örtugar silver i ledungsavlösning och 8 örtugar silver i stut, d.v.s. $\frac{2}{3}$ mark silver. Summan av hafnen var i Jylland som i Skåneland regelrätt 2 mark silver i dessa två skatter.» (Ledung, 102). Lägg också märke till uttalandet: »icke minst intressant är, att enligt jydskas lagen tydligen landbons avgift till jordägaren endast är hälften av hans skatt till staten.» (Ledung, 103). — Som synes har Bolin här lämnat en visserligen kortfattad men fullt otadlig framställning av tremarksregelns innehåll.

³ Runquist, 101 f, Rydmått, 88 f, se speciellt tabelluppställningen på s. 89.

gästeriavgifter. Lagens intresse är uteslutande inriktat på de skatter, som på ett eller annat sätt ha hört samman med *ledungen*.

Att således lagens *ledningsavgifter* ha uttagits efter en diskontinuerlig skala är givetvis intet hinder för att *totalbeloppet*, d.v.s. summan av ledungs- och gästeriprestationerna, skulle ha kunnat följa tremarksregeln. Det låter sig sålunda mycket väl tänka, att totalavgifterna ha varit proportionella mot jordinnehaven. Diskontinuiteten skulle i så fall endast göra sig märkbar för delkategorierna, påtagligast för hafnen eller ledungen, indirekt också för gästeriavgiften, ledungsskattens komplement. Landgillesbeloppet åter måste vara en primärt given storhet, som icke influeras av lagens bestämmelser.

Det finns i själva verket några detaljföreskrifter i lagen, som i icke ringa grad understödja den framförda tanken. Vi dröja ett ögonblick inför passusen i III,12: »av mindre än två mark silver skall där icke utredas ledung.» Nej, men naturligtvis vederbörliga gästeriavgifter. Det finns ju icke någon som helst anledning antaga, att de ifrågavarande bönderna skulle vara helt befriade från skatt till staten.

Lagens III,13 är också mycket talande i detta avseende och pekar tydligt i riktning mot att gästeriavgifterna trädde till, där ledungsskatten gick ut: »Men betalar han mindre än fyra örtugar silver, skall han, vare sig det är repdragen jord eller känneland, utreda åtta örtugar silver till kungens gård.» Eftersom ledungsskatten endast uttogs av repdragen jord, ha vi här ett otvetydigt belägg för att vissa av de på den jydiska lagens bönder lagda avgifterna ha fallit utanför ledungen. F. ö. borde ju, därest de åtta örtugarna hade haft förbindelse med ledungstungan, dessa kallats för en sjettingshafn.

Inför de hittills givna tolkningarna av den jydiska lagens skatteskala gör densamma ett synnerligen egendomligt intryck, och man måste fråga sig, huru sådana bestämmelser ha kunnat vara förenliga med mycket elementära krav på rättvisa. Två bönder med exempelvis 7 resp. 4 mks i jord skulle således av lagen avkrävas vardera en sjettingshafn. Detta måste ju för bon-

den med det mindre jordinnehavet framstå såsom en klar oförrätt. Saken förbättras just icke därigenom att lagen tycks tillåta bönder av den kategori det här gäller att fritt köpa till eller sälja av jord. Detta måste naturligtvis medföra, att varje bonde sökte att skaffa sig just så stort jordinnehav, som motsvarade de förmånligaste skattesatserna i den diskontinuerliga skalan.¹ Man kan verkligen fråga sig, om det omsorgsfulla och noggranna arbete, som har nedlagts av de rättslärda för att låta den jydiska lagen framstå såsom ett mönster för dåtida rättskipning, rimligen kan förväntas resultera i bestämmelser av sådan oeffter-rätthetsgrad som den antydda.

Helt annorlunda ter sig emellertid situationen, om vi utgå ifrån att den diskontinuerliga skalan endast haft giltighet för ledungsskatten och att totalskatten har varit underordnad tremarksregeln. Ty i så fall skulle ju bönderna icke ha haft någon fördel av att sabotera föreskrifterna, eftersom det från deras synpunkt måste vara skäligen likgiltigt, om de av dem avfordrade avgifterna av staten rubricerades såsom ledungs- eller gästeriprestationer. För kronan däremot ha de ifrågavarande bestämmelserna sitt givna intresse, i det de bilda en garanti för att ledungsutskylderna skola utgöra en lämpligt avpassad del av den samlade skatteintäkten.

Vi återvända till de omtalade bönderna med 7 resp. 4 mks i jord. Enligt jydiska lagen utredde 1 mkg jord tredingshafn, och detta betyder enligt den av Bolin givna definitionen (not 2, s. 401) 8 ört s i stut och 8 ört s i ledung eller sammanlagt 16 ört s. Proportionellt borde alltså 7 mks i jord utreda 14 ört s och

¹ Bönder med 1 mkg i jord skulle förvisso visa stor benägenhet att sälja av 1 mks för att på detta sätt få skatten nedsatt till halva det ursprungliga beloppet. Å andra sidan skulle bönder med 4 (5, 6) mks i jord med nöje köpa till 3 (2, 1) mks, eftersom detta icke på något sätt skulle påverka den på dem lagda skattebördan. Skipænet skulle fyllas med bönder, som hade 3 eller 7 mks i jord, men utarmas på sådana, som hade 4 eller 8 mks. Skenköpen skulle fira lysande triumfer. Det är sålunda lätt att se, att den äldre uppfattningen framskapar åtskilliga svårartade problem. Dessa äro emellertid med all säkerhet helt verklighetsfrämmande.

4 mks i jord 8 ört s i dessa båda slag av skatter¹. Denna beräkning giver ju ett fullt riktigt utslag för den av de båda bönderna, som hade den mindre jordegendomen, eftersom dennes sjettingshafn måste värderas till just 8 ört s.² Men den andre bonden, som rätteligen borde ha erlagt 14 ört s, antecknas ju av lagen endast likaledes för en sjettingshafn eller 8 ört s, vilket, därest intet ytterligare belopp ifrågakomme, måste sätta honom i en oberättigat förmånlig ställning.

Rimligtvis har emellertid den sistnämnde bonden i verkligheten erlagt just de 14 ört s, vilka motsvara tremarksregelns krav. Men av detta belopp ha endast 8 ört s fallit under *ledungstungan* och bildat den sjettingshafn, varom lagen talar; de överskjutande 6 ört s torde ha gått till kungens »gård« eller »bord«, till hans *procuratio* eller försörjning och sålunda debiterats det statliga kontot över *gästeriavgifter*. Och för dylika utskylder ha den jydskas lagens ledungsbestämmelser intet intresse tillövers.

För landbon bör saken ha gestaltat sig fullt analogt. En landbo, som har erlagt exempelvis 7 ört s i skyld, bör därutöver i enlighet med tremarksregeln ha betalat 14 ört s i årlig statsskatt eller sammanlagt 21 ört s. Men av statsskattens 14 ört s ha endast 8 ört s upptagits av lagen och i denna tilldelats benämningen sjettingshafn; de återstående 6 ört s måste ha representerat en gästeriprestation och sålunda tillförts kronan under rubriken *gästeriavgifter*.

Trots att man har haft full förståelse för att den jydskas lagens landgille har varit en alldeles för låg avgift för att kunna tillåta en normal förräntning av åkerjorden³, ha Bolins betydelsefulla uttalanden om den skattetekniska innebörden av begreppet tredingshafn och om sambandet mellan statsskatt och landgille (not 2, s. 401) icke tillbörligt beaktats av forskningen. Vad

¹ 7 mks och 4 mks i jord representera resp. $\frac{7}{8}$ och $\frac{4}{8}$ (i sista fallet således hälften) av 1 mkg i jord.

² Enligt not 2, s. 401 var tredingshafnens värde 16 ört s. Sjettingshafnen måste alltså upptagas till halva detta belopp eller 8 ört s.

³ Jmf med Christensen, 453.

nydska lagen beträffar, har emellertid Bolin endast yttrat sig över storleken av de skatter, som motsvara själva gränserna i den diskontinuerliga skalan. I dessa fall hade tremarksregeln full giltighet. Men även då jordinnehaven ha uppvisat andra värden än de i lagen särskilt angivna, torde den nämnda regeln ha legat till grund för uttaxeringen. Ett motsatt antagande medför nämligen mycket besvärande konsekvenser och leder bl. a. till att man måste tänka sig, att ett tillstånd har förelegat, som från rättvisesynpunkt måste betecknas såsom helt otillfredsställande.

Det logiska underlaget för ledungsföreskrifterna kan nu överblickas. Sambandet mellan tremarksregeln och guldtaxationen är det primära; den förra har så att säga genom den senare inristats med guldbokstäver i själva jorden. Guldtalet framstår härigenom såsom ett praktiskt väldefinierat och brukbart instrument för att fastlägga det nya hafnbegreppet; marken guld jord och dess underavdelningar ha därför med rätta kunnat utgöra grundvalen för stadgandena i III,12. Men även den konstanta landgillesavgiften, från början knuten till guldet och därefter alltså fastlåst vid denna metall, är, såsom fallet har varit i III,13, fullt användbar för det ifrågavarande ändamålet.

Sammanfattningsvis kunna vi uttala, att ledungsparagrafernas syfte tydligen icke har varit att upplysa om totalvärdet av de till kronan inflytande skatterna, ty detta belopp har redan före lagens tillblivelse varit väl känt och fastlagt genom hävd. Uppgiften har i stället varit att föreskriva *hur stor del* av statskatten, som skulle uttagas just i form av *ledungsavgifter*.

Orden »eller mera« i nydska lagens III,12 erhålla inför den nya tolkningen — i varje fall, om de syfta på endast ett mindre tillskott — en så naturlig förklaring, att de knappast behöva kommenteras. En bonde, som sålunda hade 1 mkg i jord och något mera, utredde tredingshafn och därjämte gästeriavgifter i sådan utsträckning, att tremarksregelns krav blevo tillgodosedda. Däremot bör frågan, om ett avsevärdare överskott över 1 mkg i jord kunde föranleda utkrävandet av ännu någon tredingshafn, upptagas till begrundande.

Vi betrakta emellertid till att börja med endast det mest okomplicerade fallet, d.v.s. då den ägda jorden låg helt inom det egna skipænet. Under denna förutsättning har Arup framfört meningen, att tredingshafnen endast skulle representera en betingad maximisats och att orden »eller mera« blott skulle ha giltighet från mark guld till mark guld, så att exempelvis en bonde med $2\frac{1}{2}$ mkg i jord skulle kunna fullgöra två tredingshafner årligen.¹ Bolin har emellertid tagit avstånd från denna uppfattning samt rivit upp Erslevs ur lagens II,50 dragna slutsats, att tremarksmän skulle upprätthålla fullt landvärn, ett resultat, som eljest från vissa utgångspunkter kunde ha tjänstgjort såsom bevis för Arups tes.² Tilläggas bör dock, att Jørgensen har kommit med den viktiga nyheten, att en tremarksman är en person, som har 3 mks i förmögenhet, icke en, som har 3 mkg i jord (Jørgensen, 208). Härigenom skulle grunden för Erslevs tankegång helt undanryckas.

Under sådana omständigheter är jag närmast benägen att på den ifrågavarande punkten följa Bolin och således uppfatta tredingshafnen såsom ledungsavgiftens absoluta maximisats i det betraktade fallet,³ vilket ju har den klara fördelen, att uttrycket i III,12 kan fattas direkt efter bokstaven. Ett definitivt ställningstagande i frågan bör dock föregås av en granskning av några ytterligare bestämmelser i lagen, nämligen III,19 och III,18.

De ifrågavarande lagrummens kända innehåll är följande: III,19: »Man må icke sammanlægga två tredingshafner. — Sitta syskon tillsammans i ett sambruk, hur många de än äro och

¹ Arup, 174 f; sifferexemplet är mitt eget.

² Erslev, 44; Ledung, 114 f. Arup själv menar, att en tremarksman kunde upprätthålla, men icke nödvändigtvis måste upprätthålla fullt landvärn (Arup, 180). Det avsedda lagrummet lyder: »Hur nämningar skola uttagas. — Där skall vara åtta nämningar i varje härad, två i varje fjärding, sådana, som äro tremarksmän, adelbönder, och icke brytar eller landbor, utan i stället dem, som var för sig upprätthålla fullt landvärn.»

³ Jag erinrar om den gjorda förutsättningen: en bonde, som ägde jord inom flera skipæn eller som köpte jord, kunde komma att få erlægga mera än en tredingshafn (se nedan s. 413).

hur god jord de än hava, och plöja de jorden under en gård, då skola de blott utreda en redsel. Men skiljas de, då skola de betala var för sig. Sedan de ha skiftat, då få de icke senare lägga gods tillsammans, med mindre den ene flatför sig till den andre.« — III,18: »Att man icke må minska ett skipæn. — Den hafnebonde, som har full plogs ärja och sedan köper mera, skall av köpejorden utreda så mycket som förr gick av den. Men har han mindre, då må han köpa till, så att han har plogs ärja. Men herremän må köpa så mycket de orka, ty de svara fullt därav, i det de våga sin hals för kungen och för landets fred. Ofta går det också så, att den jord, som herremän köpte tillika med den de förut hade, går till skipænet efter deras död som förr.«

Jag vill emellertid redan från början understryka, att inför den tolkning, som jag har givit ledungsbestämmelserna, mista dessa helt och hållet den drastiska innebörd, som man tidigare har velat inlägga i dem. Den sammanlagda skattesumman kommer i varje särskilt fall att regleras enbart efter tremarksregeln. De båda sist citerade stadgandena äro därför oförmögna att i något avseende påverka det totala skattebeloppet. De torde med all säkerhet endast ha haft till uppgift att hålla gränslinjen klar mellan ledungs- och gästeriavgifter, något, som i hög grad tycks ha intresserat kronan vid den ifrågavarande tidpunkten. Man jämföre särskilt med III,16 och III,17, vilka lämna detaljerade upplysningar om när i vissa gränsfall ledung eller kvärsäte skulle fullgöras av skattebönderna.¹

Arup och Bolin ha närmare undersökt, vilken effekt i skatteavseende, som bleve följden, om syskon, som skiljts enligt III,19, åter lade gods tillsammans.² Stundom ökades ledungsskatten, stundom minskades den, någon gång blev den helt oförändrad. För normalt stora gårdar var en höjning det vanligaste.³ I stort sett skulle man emellertid vilja tro, att man i praktiken kunde påräkna en viss utjämning, och det förefaller därför som om hela detta problem vore av underordnad betydelse.

¹ Dessa lagställen citeras nedan på s. 412 f.

² Arup, 171 f; Ledung, 120 f.

³ Ledung, 122.

Men det går att peka på ett fall, då lagens III,12 väl behöver det stöd, som III,19 kan lämna. Vi tänka oss två eller flera i ett skipæn sittande syskon, som ha åtskiljts och vartdera utreder en tredingshafn. De lägga sitt gods tillsammans, och följdén skulle då enligt III,12 bliva — förutsatt, att tredingshafnen utgör den maximala skattesatsen, vilket vi ju ha antagit — att alla dessa syskons ledungsskyldigheter fullgjordes genom att de tillsammans gäldade endast en tredingshafn. En dylik utveckling måste ju — särskilt om syskonen äro många — resultera i en klar och säkerligen icke önskvärd »minskning» av skipænet.

Det är tydligen en sådan effekt, som lagens III,19 speciellt vänder sig emot; i övrigt torde dess verkan ha varit tämligen begränsad. Det som för oss sentida läsare förefaller att ha varit bestämmelsens huvudsyfte, har sannolikt uppfattats på samma sätt redan vid lagens tillkomst. Denna tolkning står i varje fall i bästa överensstämmelse med paragrafens rubricering: »Man må icke sammanlægga två tredingshafner.» Ty, även om lagrummens överskrifter troligen äro av senare datum än själva texterna, synas de dock ständigt giva ett adekvat uttryck för dessas sakinhåll.

Lagens III,18 har utan all tvekan haft samma uppgift som dess III,19. Mitt föregående ställningstagande kräver, att jag även här måste följa Bolin och uppfatta termen *hafnebonde* såsom avseende den gemene bonden inom hafnen.¹ En bonde köper således jord; detta kan påverka ledungsskattens storlek. Hålla vi oss till ett sådant fall, då såväl den ägda som den köpta jorden uppvisar en måttlig areal, bliva köpets konsekvenser i det nämnda avseendet icke särskilt anmärkningsvärda. Den sammanlagda, från köpare och säljare utgående ledungsskatten till kronan kan allt efter omständigheterna ökas eller minskas, den kan också råka att bliva helt oförändrad.²

¹ Ledung, 125. I detta fall går det också att hänvisa till Jorgensen (s. 212 f.), som med skärpa betonar, att termen *hafnebonde* icke har någon speciell inbörd utan helt enkelt utpekar den ifrågavarande bonden såsom medlem av hafnelaget.

² Följande exempel visar de tre möjligheterna: a) A har 3 mks i jord,

Situationen blir emellertid genast mera kritisk, när vi närma oss de högre skattesatserna. Vi tänka oss en enmarksbonde, som inom sitt skipæn köper ett avsevärt antal mkg i jord. Tidigare har han enligt III,12 erlagt en tredingshafn, vilken i denna paragraf framträder såsom en maximisats. Utan den kompletterande bestämmelsen i III,18 skulle han alltså icke behöva utreda några ledungsavgifter alls för den nyförvärvade jorden. Var köpejorden tidigare belagd med ledungsskatt, måste således det hela medföra en märkbar nedgång i det ifrågavarande skipænets hafntal.

Det är på denna punkt, som jag menar, att lagens III,18 griper in. Dess verkan är begränsad till arealer över full plogs ärja, men enligt den gjorda förutsättningen bör denna gräns vara överskriden i det betraktade fallet. Lagen dekreterar då, att bonden av köpejorden över plogs ärja skall göra ut så mycket, som förr gick av den.

Vi se, huru lagens paragrafer III,12 och III,18 samarbeta. Den förra presterar det tillräckliga under 1 mkg i jord, den senare sätter in sin spärrföreskrift vid köp av jord över full plogs ärja. Men mellan dessa gränser observera vi ett intervall, inom vilket båda lagrummen ha satts ur funktion. Mellan 1 mkg i jord och full plogs ärja kan ledungsbelagd jord köpas utan att köparens ledungsskyldigheter ökas.

III,18 bär rubriken: »Att man icke må minska ett skipæn.« Detta uttalande torde väl täcka bestämmelsens innehåll. Men det är lätt att se, att det nämnda syftet skulle helt förfelas, därest spelrummet mellan mark guld i jord och plogs ärja vore

B 6 mks. A köper 1 mks av B. Före köpet utgick tolttingshafn + sjettingshafn, efter detsamma två sjettingshafner — alltså *ökning* av ledungsskatten; b) A har 5 mks i jord, B 4 mks. A köper 1 mks av B, varvid två sjettingshafner gå över i sjettingshafn + tolttingshafn — alltså *minskning* av nämnda skatt; c) A har 4 mks, B 7 mks. A köper 2 mks av B. Båda erlägga oförändrat tidigare utgående ledungsskatter — alltså *status quo* i detta avseende. — Man får icke förledas till att tro, att en bonde, som exempelvis har 2 mks i jord och köper till lika mycket, kommer att stå kvar vid sin tolttingshafn. I ett sådant fall har visserligen lagens III,18 försatts helt ur spel, men dess III,12 är verksam.

mera betydande. Vi böra således räkna med att full plogs ärja icke gärna kan ha svarat mot ett avsevärt antal mkg i jord.

Erslev har satt plogs ärja lika med 3 mkg i jord, men de bevis, som han har anfört för att stödja denna sin uppfattning, äro icke bindande.¹ Jag kommer senare att giva vissa skäl för att plogs ärja från ideell synpunkt har kunnat omfatta endast omkring 1 mkg i jord. Detta senare värde måste anses vara det mest eftersträvansvärda, eftersom det döda intervallet mellan 1 mkg i jord och full plogs ärja i så fall skulle helt försvinna och de diskuterade bestämmelserna följaktligen uppnå sin maximala effektivitet.²

För den händelse den framförda tanken skulle vara riktig, komme analogierna mellan lagens III,18 och III,19 att drivas till sin spets. Man skulle bland annat utan större våda kunna låta dessa båda lagrum byta rubriker med varandra. Ty om en bonde ägde 1 mkg i jord och köpte ännu en, finge han enligt det gjorda antagandet betala en tredingshafn för vardera. Sättes däremot gränsen för plogs ärja högre än vad nyss skedde, skulle i detta och i andra liknande fall en tredingshafn helt eller delvis gå förlorad för ledungen.

Såsom nyss antyddes, komma vi senare att upptaga problemet om storleken av en plogs ärja till en mera ingående behandling. De närmast följande slutsatserna äro helt oberoende av vårt ställningstagande på denna punkt.

Hittills har man ständigt föreställt sig, att ett vakuum uppstode, så snart ledungsskatten bortföll. Detta har lett tankarna i riktning mot att antaga ett partiellt frälse för de hafnebönder, om vilka III,18 talar. Arup har sålunda framfört åsikten, och C. A. Christensen närmare utvecklat densamma, att hafnebönderna skulle ha bildat ett privilegierat stånd, ett mellanskikt mellan bondeklass och herremän.³ Men någon skattefrihet eller ens

¹ Erslev, 42 f, 50, 60. Jag återkommer till frågan i avd. II.

² Vi bortse från det fall, då herremän köpte jord. Att skipænet under sådana omständigheter kunde minskas, har av lagen observerats och kommenterats.

³ Arup, 178 f; Ledingsatserne, 306 ff.

nedsättning av skatternas belopp kom med all säkerhet icke III,18:s hafnebönder till del. Även dessa bönder stodo tvivelsutan under den mäktiga tremarksregelns överhöghet. När ledningsavgiften gick ut, kom gästeriavgiften in. Och i och med att detta har konstaterats, ha hafnebönderna förlorat det prerogativ, som ensamt skulle ha kunnat motivera deras påstådda särställning. Och om överhuvud någon privilegierad bondeklass har existerat i den ifrågavarande tidens Danmark, så bör den indikeras av andra källor än jydskas lagens paragraf III,18.

Den teori, som vi ha utvecklat i det föregående, följer mycket nära den av Arup tidigare framförda med de modifikationer, som Bolin i vissa avseenden låtit densamma undergå. Det har dock icke varit möjligt att endast hänvisa till de av de båda nämnda forskarna uppnådda resultaten, eftersom dessa icke ha vunnits vid en omedelbar konfrontation av ledningsparagrafernas innehåll med tremarksregeln, en åtgärd, som synes mig vara nödvändig att tillgripa för att skapa full klarhet i de föreliggande problemen.¹

Vi ha i det föregående granskat maximi- och minimisatserna i III,12 och gå i enahanda syfte över till III,13. Att tredingshafnen skulle ha haft samma maximala karaktär för landbons avgift som för bondens, är föga troligt. Ty i så fall borde ju de inledande orden i III,13 ha lytt: »En landbo, som betalar åtta örtugar silver i skyld *eller mera*, skall utreda tredingshafn . . .». Jag föreställer mig därför, att en landbo med

¹ Såväl Arups som Bolins teorier på det ifrågavarande området äro utarbetade med benhård konsekvens. Bolin godtager i det stora hela de av Arup framlagda synpunkterna, men har avvikande mening i några detaljfrågor. Jag biträder Bolins ändringsförslag av förnämligast följande fyra skäl: a) orden »*eller mera*» i III,12 kunna tolkas direkt efter bokstaven; b) av orsaker, som Bolin och Jørgensen anfört, bör icke beteckningen hafnebonde sättas i förbindelse med ett jordinnehav av 3 mkg (Ledung, 117 f, ordet *num*; Jørgensen, 208); c) lagens III,18 utgör ett naturligt och nödvändigt komplement till III,12 och bör därför liksom denna senare bestämmelse ha vänt sig till *samtliga* det ifrågavarande skipænets ledningsbönder; d) intet talar för att stadgandena i III,18 skulle tillförsäkra hafnebonden någon form av frälse.

exempelvis 16 ört s i skyld mycket väl kan ha erlagt två tredingshafner per år. Det är ju långt ifrån nödvändigt, att de för arrendejord resp. bondejord gällande lagbestämmelserna skola vara helt likartade. Lagens II,50 angående nämningar synes sålunda göra en viss skillnad mellan den besuttne ledungsbonden och en aldrig så förmögen landbo. Men måhända har hela saken icke haft så stor betydelse i praktiken, eftersom det kanske var mindre vanligt, att arealer över 1 mkg i jord utarrenderades till en och samma person.

Beträffande den undre gränsen i III,13 behöver jag endast återgiva följande uttalande av Bolin, vilket presterar en fullt uttömmande och tillfredsställande förklaring: »Men den, som hade mindre att ge i landgille än fyra örtugar, slapp dessa åligganden och fick — vare sig han hade känneland eller repdragen jord, av vilken ledung och landvärn eljest utgick — erlægga sin efter maximum beräknade skatt direkt till kungens bord, d.v.s. på det sätt, som stuten eljest utgick på.»¹

Det bör emellertid icke underlåtas att påpeka, att man i den ifrågavarande bestämmelsens nedergräns spårar en till synes orättvis överbeskattning av skyldjord under 4 ört s, vilket för de allra minsta brukningsdelarna slår över i rena orimligheten. Det förefaller mig dock som om udden i denna föreskrift vore riktad icke mot landbon utan mot jordägaren. Den utgör nämligen för honom ett effektivt hinder att utarrendera jordområden av otillräcklig storlek för att föda sin man.

Jag meddelar nu för fullständighetens skull innehållet i lagens III,16 och III,17, vilket icke saknar intresse i det föreliggande sammanhanget: III,16: »Om man har jord i flera skipæn. — Har en man jord i flera skipæn och plöjer all jorden under en gård och lägger hela avgrödan i en lada, då utredes icke mera än en redsel därav, men lägger han i flera lador, då skall han utreda flera redslor. Sitter en man i kvärsäte och plöjer jord i ett skipæn och lägger i lada, där han sitter och icke annorstädes,

¹ Ledung, 101. Jag reserverar mig dock något mot citatets allra sista ord, eftersom jag menar, att uttrycket »kungens bord» (eller »gård») särskilt tager sikte på gästeriavgifterna.

då skall han utreda kvärsäte och icke ledung. Men sitter han i ett skipæn och plöjer jord, som ligger i kvärsäte, och lägger i lada i det skipæn, som han sitter i, då skall han betala ledung och utreder icke kvärsäte. Ledung skall alltid utredas av den gröda, som är tagen och icke av den, som ligger i jorden eller skall sås.» — III,17: »Man må icke uppköpa en annan mans skipæn. — Stå somliga en mans hus i en mans skipæn och somliga i en annan mans, då skall ledung och kvärsäte utredas, där han lägger i lada, och andra redslor redas, där eldhuset står. En man må icke uppköpa en annan mans skipæn med mindre han reder fullt därav. Får en man jord i en annan mans skipæn och plöjer den under samma gård, som han förr satt i, då skall han icke reda mera än en redsel därför.»

Stadgandena tala i stort sett för sig själva, men ett par påpekanden torde kanske vara på sin plats. Vi konstatera således bland annat, att kvärsätejorden har legat utanför skipænsättningen vid ifrågavarande tidpunkt.¹ Av intresse är också att iakttaga, hurusom de tidigare dryftade föreskrifterna i III,18 skärpas, då bondens köplust riktar sig mot jord i ett främmande skipæn. I detta fall har nämligen gränssättningen »full plogs ärja» fallit bort. Men bestämmelsen är föga drastisk. Ty det erfordrades ju endast, att köparen plöjde all jorden under sin egen gård för att han icke skulle behöva utreda mera än en redsel för densamma.

Beträffande den rent skattetekniska innebörden av termen *redsel*, ansluter jag mig till Arups uttalade mening. Såsom uttrycket framträder i lagen, är det fixerat såväl med hänsyn till

¹ Troligen också utanför hafnsättningen. Ty i Hindsted härad i KVJ (Aakjær, 4; textstället citeras i not 3, s. 446) ställes hafnen i direkt motsatsställning till en afgift i kvärsäte. Att ledungshafnerna kunna prestera gästeriutskylder — jordebokens huvudstycke bokför ju endast sådana — är ingen nyhet. Jmf med Runquist, 104 samt 102, tabell 4, raden B-hafner. Slutsatsen förstärkes därigenom, att den jydskas lagen och huvudstycket i KVJ äro nära samtida. Ty att kvärsätejorden skulle ha hafnats någon gång *just* under det korta tidsintervallet 1231—1241 är väl föga troligt, särskilt som det icke finnes någon större anledning förmoda, att utvecklingen vid detta tillfälle skulle ha förlöpt i nämnda riktning.

den lokal, där avgifterna erlades, som till den skatterubrik, de voro åsatta. (Lägg dels märke till sammanställningen »en redsel« med »flera redslor« i III,16, dels till uttrycket »och andra redslor redas« i III,17). I den mån en redsel faller under ledungstungan, blir den, såsom Arup mycket träffsäkert har anmärkt, även storleksbestämd;¹ detta är en direkt följd av att ledungsskatten enligt III,12 endast uttogs i bestämda bråkdelar av hafnen. Det bör kanske påpekas, att de dragna slutsatserna rörande den specifika innebörden av den anförda termen vila på ett sakligt, icke på ett språkligt underlag.

Den tolkning, som i det föregående har inlagts i den jydskas lagens ledungsparagrafer, synes mig medföra avgjorda fördelar. Lagens besynnerligheter försvinna, och man måste förvåna sig över styrkan i det logiska moment, som genomgående utmärker bestämmelserna. Man får en känsla av att det hela icke skulle ha kunnat utformas på avsevärt annorlunda sätt än vad som har skett.

Man behöver icke ingående studera det medeltida danska skatteväsendet för att upptäcka, att utvecklingen på Jylland och på Själland har följt två parallella linjer. I kung Erik Klipping's lag av år 1284, § 11, finna vi i följande uttalande den själländska motsvarigheten till den jydskas lagens viktigaste ledungsstadganden: »Vem som har mark skyld eller nio öre eller tio öre eller elva öre i jord, rede därav full hafn, men har han tolv öre i skyld, rede han for halvannan hafn.«

Det är väl knappast behöfligt att påpeka, att den förklaring, som vi ovan givit den jydskas lagens ledungsföreskrifter, utan vidare låter sig överskriva till dessas själländska efterbild. Det finns därför ingen anledning till att närmare uppehålla sig vid denna sida av saken. Men däremot måste det vara av största intresse att ställa de båda lagarnas uttalanden i relation till varandra.

Vi observera då, att (från rent aritmetisk synpunkt) full hafn i den jydskas lagen svarar mot 3 mkg och i den själländskas lagen mot 1 mk i skyld (*census*). På detta sätt komma vi fram

¹ Arup, 166.

till det välkända sambandet $1\text{ mk skyld} = 3\text{ mkg}$, vilket emellertid vanligen brukar härledas icke över hafnen utan över bolet.

Av ännu större betydelse är att fastslå, att den jydskas lagen låter en hafn utgå av 1 mk i *skyld* (III,13; fortfarande i aritmetisk bemärkelse), den själländska av 1 mk *terra in censu*. Vi erhålla således en formell bekräftelse på att det danska ordet »*skyld*» har sin motsvarighet i det latinska »*census*». Vi ledas sålunda osökt över till den av Rhamm antydda och av Nørlund kraftigt understrukna åsikten, att den själländska skyldtaxationen har varit en landgillestaxation.¹

Skyld och landgille.

I en tidigare skrift har jag av den nyss angivna och även av andra anledningar oreserverat anslutit mig till den av Nørlund framförda uppfattningen, att den själländska skyldtaxationen ytterst skulle böttna i jordens ansättning till landgille; ja, jag tvekade icke om att betrakta skylden (*census*) och landgillet såsom två identiska begrepp.² Då emellertid den ifrågavarande meningen har bestritts av flera framstående forskare, torde det här vara på sin plats att närmare utveckla de skäl, som tala till förmån för densamma.

Vid köp av arrendjord tillhandlar man sig icke brukningsrätten över denna. Det, som man köper, är i själva verket endast den av jorden årligen utgående avkastningen eller räntan, fästeavgiften, arrendet eller landgillet. Efter denna räntas storlek avpassas köpesumman, kapitalinsatsen. Avgiften är således det primära, köpeskillingen det därav avledda. Detta rationella sätt att se på saken synes icke ha varit främmande för medeltida

¹ Rhamm, 357, 363 f; Nørlund, 90.

² Rydmått, 38 f. Rhamm har påpekat (s. 358), att roskildeboken brukar ordet *skyld* för *census*. År 1434 översattes » $\frac{1}{2}$ marcum terrarum in censu» med »12 örtis skepper jorde met skyldfar» (Lauridsen, 32; *far* betyder fåra). Också Jørgensen sätter *census* i förbindelse med landgillet och framhåller bl. a., att skyldtaxationen, som är äldre än ledungsskatten, icke kan ha skapats för dennas skull (Jørgensen, 259).

tankegångar. Jag erinrar om sådana förekommande uttryck som »skog för 24 svins ollon« eller »äng för 60 fårs gräsning«. Liksom landgillet är fästejordens årliga ränteinkomst, så äro ollonen skogens och gräset ängens. Och skyldjordens, skogens och ängens kapitalvärde är en direkt funktion av den årliga avkastningen, landgillet, ollonen eller gräset.

Det är för övrigt mycket naturligt att låta kapital och ränta hålla samma enheter. Den årliga räntan kan ju uppfattas såsom en bråkdel av kapitalet; den senare storheten framträder omvänt såsom den förras multipel. Redan Erslev har iakttagit, att skyldtaxationens lägsta enhet är *denarius*, penning, och icke *modius*, skäppa. »Skylden er Metal, ikke Korn.»¹ Och då köpesumman ständigt tilldelas enheter i silver eller penningar, är det långt ifrån förvånansvärt, om också landgillet har erhållit någon av dessa bestämningar.

Åtskilliga forskare ha dock visat stor obenägenhet att acceptera sådana tankegångar som dem vi nu ha utvecklat. Orsaken härtill torde främst ha varit, att man icke har velat godtaga den jydskas lagens höga kapitalisationsfaktor 24. Sålunda förklarar C. A. Christensen rent ut, att den förräntning av jordens värde med 4 %, som Erslev och Nørlund ha satt i fråga, måste betraktas såsom en omöjlighet.²

Det hela bottnar emellertid i ett missförstånd, förorsakat av att forskningen har tillämpat ordet landgille i två motstridiga betydelser. Tyvärr har problemet härigenom kommit att snedvridas. Den jydskas lagens »landgille« är således någonting helt annat än det »landgille«, som Christensen omtalar i sin skrift. Christensens landgille motsvarar närmast tremarksregelns »totalanskatt« eller »totalavgift«, d.v.s. summan av statsskatten och det egentliga landgillet, det senare liktydigt med fästebondens utlägg till jordägaren. Att Christensens landgille också har inkluderat statsskatten eller ett därmed jämförligt belopp, framgår med största tydlighet av den av honom på s. 465 utförda

¹ Erslev, 23 f.

² Christensen, 453.

kalkylen, vilken icke tillåter någon marginal för en utanför landgillet fallande avgift av statsskattens storleksordning.

Rasmussen har i sina skrifter konsekvent utelämnat ordet landgille och talar endast om avgift. Någon enstaka gång kan man finna ett uttryck om »Landgildens Nedsættelse« eller någonting liknande, men då ständigt i ett mera neutralt sammanhang. Rasmussens »avgift« har emellertid utan tvivel samma innebörd som Christensens och har således icke avsett landgillet enbart, en uppfattning, som jag för alla eventualiteters skull har verifierat genom att direkt tillskriva honom i saken.¹

Det är tydligen av behovet påkallat att åstadkomma en enhetlig nomenklatur på det ifrågavarande området. Det förefaller mig därvid som om det skulle vara lämpligast att låta tremarksregeln och den jydskas lagens föreskrifter bilda fast norm. Ordet *landgille* bör därför avse landbons fästeavgift till jordägaren, oberoende av om denne har varit en fysisk eller juridisk person, enskild man eller myndighet. Termen *totalavgift* bör tagas i en bestämd teknisk betydelse, nämligen såsom summan av statsskatten (t. ex. stut + ledungsavlösning) och landgillet. Ifrågavarande begrepp har därför mening endast för de avgifter, som ha utgått av fästejorden, såframt man icke för de självägande böndernas vidkommande vill räkna med ett fiktivt landgille.²

Även termen *kapitalisationsfaktor* kräver en distinkt definition. Det finns anledning till att låta detta begrepp utgöra kvoten mellan jordens kapitalvärde och från densamma härörande totalavgift. Härigenom kommer nämligen kapitalisationsfaktorn att erhålla i det närmaste den betydelse, som oftast

¹ Jag återkommer i avd. II till Rasmussens uttalande.

² Jordbesittare, som hade att erlægga »bondeskyld« till medarvingar, kunna ju anses inneha en ställning mellan självägare och landbor. — Även inom herrarnas och biskoparnas skipan kan man väl räkna med att statsskattens karakteristiska beståndsdelar, stut, ledung etc., ha utkrävts av skattebönderna enligt de sedvanliga reglerna. Det blir därför i sådana fall närmast en fråga om att skapa någon lämplig benämning på de utskylder, som ersätta en eljest utgående statsskatt.

har inlagts i densamma, och man kommer då också nära den tolkning, som uttrycket har givits av Christensen och Rasmusen. Från denna utgångspunkt är det tydligt, att den ifrågasvarande facktermen särskilt anknyter till fästejorden. Denna omständighet bör uppmärksammas, ty låter man kapitalisationsfaktorn utgöra förhållandet mellan jordens kapitalvärde och den självägande bondens statsskatt, så kommer man till en siffra, som är 50% högre än eljest. En nödvändig förutsättning för att med framgång kunna bruka det nämnda begreppet är således, att man i varje särskilt fall har gjort klart för sig, om det kasus man behandlar, refererar till landbojord eller till självägd bondejord.

I jydiska lagen var förhållandet mellan kapitalvärde och landgille 24:1. Men kapitalisationsfaktorn skall ju enligt det ovan sagda anknyta icke till landgillet utan till totalavgiften. Och då denna sistnämnda i enlighet med den vid ifrågasvarande tidpunkt gällande tremarksregeln var lika med landgillet tredubbla belopp, kunna vi draga den viktiga slutsatsen, att med tillämpning av den ovannämnda, med härskande uppfattning väl förenliga definitionen, *den jydiska lagens kapitalisationsfaktor icke, såsom man hittills föreställt sig det, har varit 24, utan i stället 8. Och mot denna siffra tror jag icke, att Christensen vill resa någon invändning.*¹

Att den definition, som här har givits termen totalavgift, tillåter vissa utskylder att falla utanför begreppets ram är uppenbart. I mycket hög grad gäller det nu sagda om avgifter till kyrkan, t. ex. tiondet.

Av intresse är att vi kunna påvisa, att den jydiska lagens beräkningsmetod har tillämpats vid ett köp i Själland av en skyld (census) år 1282 (Dipl. Dan. 2 r. III, nr 20). Vid detta tillfälle erlade stormannen Oluf Tagesen 1,2 mks för varje bekommen ört skyldjord. Enligt själländsk beräkning kan 1,2 mks

¹ Naturligtvis kan man tilldela den jydiska lagens kapitalisationsfaktor värdet 24, men då går detta ut över den betydelse, som man sedvanligen och med särskild hänsyftning på ett senare tidsavsnitt brukar inlägga i begreppet.

överskrivas i 288 den. s (1 mks motsvarar 240 den. s). Å andra sidan är 1 ört skyldjord detsamma som 12 den. skyldjord.¹ Köpesumman för 12 den. skyldjord utgjorde alltså i det betraktade fallet 288 den. s, eller med andra ord: varje penning skyldjord har vid det ifrågavarande tillfället varit åsatt ett värde av 24 penningar silver.

Vi identifiera nu census och landgille, en åtgärd, för vars berättigande goda skäl ha givits i det föregående. Den studerade ytenheten, omfattande 1 den. skyldjord och värderad till 24 den. s, skulle alltså ha utrett 1 den. s i årligt landgille. Kvoten mellan kapitalvärdet och det årliga landgillesbeloppet har således varit 24. Slutsatsen måste då bliva, att vid det under särskilt omständliga och högtidliga former verkställda köpet år 1282 den jydiska lagens karakteristiska beräkningsmetod noga följts. Den som till äventyrs finner detta resultat vara plausibelt, kan ju omkasta orsak och följd och låta konklusionen bilda ett stöd för den företagna identifikationen av landgille och skyld.²

Vi böra emellertid väl observera, att det funna, synnerligen enkla sambandet mellan skyld och landgille endast framträder i ren form, om vi hålla oss till skyldtaxationens lägsta enhet, *penningen skyldjord*. Från teoretisk synpunkt svarar sålunda 1 den. skyldjord exakt mot 1 den. s i årligt landgille. Men mot 1 ört skyldjord svara 1,2 ört s i landgille, mot 1 öre skyldjord

¹ Erslev, 8—9; Aakjær kom., 3.

² Brevets uppgifter i övrigt äro fullt förståeliga. Varje örtug skyldjord har åsatts ett värde av 6 mk den. valdv, vilket för hela köpejorden, 285 ört i skyld, springer upp i en summa av 1710 mk den. valdv, vilket belopp enligt i källan angiven växlingskurs ekvivalerar 342 mks valdv. Köparen erlade 200 mks kölnervikt + 130 mks roskildevikt, vilket motsvarar $(213\frac{1}{3} + 124\frac{4}{5})$ mks valdv = $338\frac{2}{15}$ mks valdv (jmf med tabell 4 i Rymdmätt, 24). Textstället omtalar, att ett restbelopp kvarstod, och detta stämmer ju utmärkt med den gjorda beräkningen. Indirekt kan således bl. a. slutas, att viktsmarken i roskildeviktens system har uppvisat ett lägre värde än i valdemarsviktens, eftersom i annat fall den faktiskt erlagda summan (såsom lätt kan konstateras genom uträkning) i strid med källans uppgift skulle ha överstigit den fastställda köpeskillingen. Härigenom bekräftas de i Rymdmätt (s. 23) dragna slutsatserna angående valdemars- och roskildemarkernas teoretiska vikter.

1,2 öre s och mot 1 mk skyldjord 1,2 mks. Orsaken till den konstaterade olikformigheten är, att örtugen skyldjord och örtugen silver ha besuttit olika indelningsgrunder inom det själländska mätområdet.

Av det sagda bör omedelbart kunna dragas den intressanta slutsatsen, att penningen har varit den primära enheten inom skyldtaxationen. Örtugen, öret och marken skyldjord äro avledda storheter.

Det landgille, som utgick av 1 mk skyldjord på Själland, hade således det teoretiska värdet 1,2 mks. Vi stöta då genast på den intrikata frågan, om tremarksregeln skall modifieras dithän, att statsskatten skall utgöra dubbla landgillet = 2,4 mks, eller om den nämnda skatten analogt med förhållandena på Jylland bör tillmätas ett värde av endast 2 mks.

Kung Eriks själländska lag giver ett otvetydigt svar på den framkastade frågan. Den ställer 1 mk i skyld i direkt samband med full hafn, och detta senare begrepp kan icke gärna tolkas annorlunda än såsom motsvarande en årlig statsskatt av 2 mks (och i varje fall svårligen 2,4 mks). Totalskatten skulle alltså utgöra (1 + 1 + 1,2) mks eller 3,2 mks per markskyld och år räknat.

Det erhållna resultatet kan omedelbart verifieras genom en uppgift i KVJ. För Tjæreby på Själland meddelas sålunda, att 1 bol har betalat 2 mk (silver) i (årlig) skatt.¹ Då det sedan länge har varit bekant, att bol och mk skyld inom det ifrågasvarande området äro identiska begrepp (se not 2, s. 424), hänsyftar meddelandet uppenbarligen på den årliga statsskatten. Denna har alltså utgjort 2 mks, icke 2,4 mks.

Däremot synes mig i en notis för Vedskølle på Själland sambandet mellan avgift och jordvärde vara alltför löst för att det skall vara berättigat att draga någon bestämd slutsats ur sammanställningen. Detta är att beklaga, eftersom textstället i motsatt fall skulle ha bildat ett avgörande stöd för den teori, som givits. Vid sidan av 5 mk skyldjord har sålunda ställts en (årlig)

¹ Aakjær, 18: In Tyarby ·i· mansum et dimidium. octonario minus. mansus soluit ·ii· mr.*

avgift av 16 mks lödigt i den mindre vikten.¹ Detta skulle, därest man vågade ställa uppgifterna i relation till varandra, betyda en avgäld av 3,2 mks från varje mk skyldjord, en ansättning, som helt stämmer överens med den nyss angivna teoretiska storleken av den 1 mk skyldjord avkrävda årliga totalavgiften.

Det är emellertid möjligt att erhålla ännu en säker bekräftelse på det hypotetiskt framförda sambandet. Gynnsamt nog tillhandahåller KVJ för byn Viskinge i Skippinge härad på Själland ett antal noggranna och osedvanligt utförliga detaljupplysningar, bland vilka märkes en, som berör det aktuella sammanhanget mellan skyldjord och därifrån utgående avgift. Vi vilja nu efterse, om detta meddelande kan bringas i överensstämmelse med den framlagda synpunkten.

För Viskinge redovisar källan 3 mk $17\frac{1}{2}$ ört skyldjord, som i årliga utskylder har belastats med 9 öre 2 ört *annona* och 2 mk $10\frac{1}{2}$ ört den.² Den ifrågavarande skatten kan skrivas $1\frac{5}{24}$ mk *annona* + $2\frac{7}{16}$ mk den., vilket med jordebokens kända taxor på korn och denarer³ antager värdet ($6\frac{1}{24}$ + $17\frac{1}{32}$) mks = $7\frac{25}{96}$ mks. Den beräknade statsskatten skall enligt tremarks-

¹ Aakjær, 18: »Withskyuel ·xvi· mr. puri in minorj pondere. Item ibidem terra ·v· mr. in censu.» — Pondus minor är med all säkerhet valdemarsvikten (Se t. ex. Ryndmått, 23).

² Aakjær, 19. Vid tiden för KVJ hänfördes Viskinge till Ars härad.

³ 1 mk korn = 5 mks; 1 mk den. = $\frac{1}{2}$ mks (Bolin, 193 f, 176 f; Ryndmått, 31, 57). Att *annona* i sådana fall som detta måste hänsyfta på korn motiveras närmare i avd. II. — Måhända äro de angivna beloppen i säd och penningar avstämde efter varandra? Därest man skriver sädens 9 öre 2 ört såsom 9 öre $2\frac{1}{4}$ ört, kommer detta värde (med bortseende från sorterna) att utgöra exakt hälften av penningarnas 2 mk $10\frac{1}{2}$ ört. Det kan således mycket väl tänkas, att nedskrivaren har slagit bort bråkdelen i den ursprungligen givna summan; dylik avkortning nedåt var ju vid ifrågavarande tidpunkt mycket vanlig (se Bolin, 182 f). Den nu dragna slutsatsen behöver icke nödvändigtvis påverkas av det speciella sätt, varpå källan redovisar den ifrågavarande postens belopp, eftersom bråkdelen ju mycket väl kan ha borttagits, innan notisen har givits sin slutgiltiga form. — Den påföljande kalkylen påverkas endast i mycket ringa grad av om den framförda tanken är riktig eller icke.

regeln utgöra 2 gånger skyldvärdet eller $2 \cdot 3^{35}/_{48}$ mks = $7^{11}/_{24}$ mks. De båda framkomna beloppen, $7^{25}/_{96}$ mks och $7^{11}/_{24}$ mks, komma varandra som synes ganska nära; att fordra att de faktiska värdena ständigt helt skola sammanfalla med de ideella, vore att begära alldeles för mycket.

De hittills studerade, från KVJ härrörande upplysningarna över sambandet mellan markskyld och utgående skatt på Själland ha således icke rimmat så illa med den teori, som här har givits. Däremot har jag icke lyckats med att förklara samma källas uppgift om att 3 mks ha influtit från 8 ört skyldjord under byn Snese på Själland.¹ Detta blir ju 9 mks av 1 mk skyld, en upptaxering, som är flera gånger högre än de tidigare betraktade och som därför icke gärna kan anses vara rimlig. Jag föreställer mig därför, att de båda siffermeddelanden, som notisen innehåller, av någon anledning äro ojämförliga och därför icke böra ställas i direkt samband med varandra.

På ett undantag när ha således de tillgängliga källuppgifterna på ett nöjaktigt sätt kunnat bekräfta den postulerade överensstämmelsen mellan skyld och landgille.

Men naturligtvis ha också Erslev, Arup och Bolin rätt, då de menat, att skyldtaxationen har legat till grund för uttagandet av den årliga ledungsavlösningen. Sålunda erlade ju bl. a. 1 mk i skyld 1 mks i »ledning». Men det torde icke råda något som helst tvivel om att den på *skyldpenningen jord* fotade landgillestaxationen är den ursprungliga företeelsen, ur vilken statsskattens olika beståndsdelar sedan härletts. Det motsvarande bör gälla för Jylland; vittnesbördet i jydskas lagens III,13 är säkerligen symptomatiskt.

Även på Falster tillämpades skyldtaxationen. Falsterlistan i KVJ är mycket detaljrik och innehåller utförliga uppgifter om de arealer skyldjord, som på den nämnda ön innehades av konungen och hans män. För 26 av listans byar är det möjligt att sätta meddelandena i relation till huvudstyckets data.² Då denna förtecknings falsterdel enligt allmän åsikt upplyser om

¹ Aakjær, 20: »Snesor · viii · sol. in censu. soluit annuatim · iii · mr. argenti.»

² Plov, 256.

till kronan inflytande arrendeavgifter,¹ skulle man således på denna väg kunna erhålla besked om storleken av de årliga skatter, som påvilade en falstersk mk skyldjord vid tiden för KVJ.

Enligt en av Aakjær företagen undersökning skulle de nämnda källorna giva ett utslag i riktning mot att 14,3 ört skyldjord hade erlagt en årlig avgift av 1 mks.² Eftersom Aakjær har haft vänligheten ställa sina primäranteckningar till mitt förfogande, har jag haft förmånen kunna följa hans beräkning i alla dess enskildheter. Jag finner full anledning föreligga för att acceptera såväl hans utgångspunkter som hans ovan anförda resultat.

Det vore emellertid förfelat att tro, att den ifrågavarande siffran skulle kännetecknas av någon högre grad av exakticitet. Tyvärr är det nämligen mycket lätt att se, att den mellan de båda förteckningarnas uppgifter förefintliga korrelationen är ytterst bristfällig. Vi måste alltså taga med i beräkningen, att det härledda värdets felmarginaler kunna vara betydande.³

Emellertid visar det sig, att den Aakjærska siffran faller mycket nära den teoretiskt beräkningsbara. Jag vill då först i detta sammanhang understryka, att den i den nämnda relationen framträdande marken silver med all säkerhet icke representerar landgillet ensamt utan i stället totalavgiften. Det avgörande skälet härför torde kunna hämtas ur KVJ:s femernlista, som i olika avseenden starkt påminner om falsterlistan, och som, i full konsekvens med tremarksregeln, låter totalavgiften utgå från den i konungens ägo varande arrendejorden.⁴

¹ Se t. ex. Steenstrup, 419 f och Erslev, 305 f.

² Plov, 256, Aakjær kom., 117.

³ Äganderätten till den falsterska skyldjorden måste ha undergått vissa förändringar, ty eljest borde de enskilda fallen ha uppvisat en bättre överensstämmelse. Tidsskillnaden mellan de båda källorna kan dock icke ha varit alltför stor, emedan två av konungens män, Hænrich Botwithsun och Bo Hosæ, omtalas i båda (Aakjær, 16 f, 42 ff, kom., 291). Att icke flera personnamn sammanfalla har säkerligen sin grund däri, att falsterlistan uppräknar självägande stormän, huvudstycket åter konungens arrendatorer eller brytar.

⁴ Rymdmått, 88 f. Se särskilt tabellen på s. 89. Också Erslev räknar med att de ifrågavarande skatterna ha omfattat mera än landgillet (Erslev, 305 f).

Vi vilja nu uträkna det teoretiska värdet för att kunna jämföra detta med det av Aakjær på empirisk väg funna. Vi anknyta härvid till Aakjærs iakttagelse, att den falsterska skyldmarken från ideell synpunkt har varit hälften så stor som den själländska.¹ Den från 1 mk skyldjord på Falster utgående årliga totalavgiften skulle alltså kunna anslås till 1,6 mks, eftersom vi ju nyss ha funnit, att den motsvarande siffran för Själland var 3,2 mks. Med hänsyftning på Falster skulle alltså teoretiskt gälla, att 1,6 mks ha utretts av 24 ört skyldjord eller (i det vi tiodubbla båda uppgifterna) 16 mks av 240 ört skyldjord och således 1 mks av 15 ört skyldjord. Detta resultat stämmer ju anmärkningsvärt väl överens med den av Aakjær framdragna siffran, 14,3 ört skyldjord.

Vi ha således lyckats med att inordna det av Aakjær härledda värdet i den teori, som här har givits. Men detta har varit möjligt endast under den förutsättningen, att de i huvudstyckets falsterdel redovisade utskylderna representera *totalavgiften*, icke landgillet ensamt. Ty i motsatt fall skulle skattebördan på öarna ha uppvisat en högst ojämn fördelning.

Jordvärderingsenheternas ideella arealer. Gammal och ny guldvärdering.

Det har sedan länge varit bekant, att det själländska bolet har reguljärt omfattat 1 mk skyldjord. Såsom ett ideellt värde för storleken av ett dylikt jordområde har Aakjær angivit siffran 96 d.t land.² Han har därigenom utan all tvekan träffat ett lyckligt val, eftersom detta resultat i flera avseenden har kunnat bekräftas.

Vi ha tidigare nämnt, att 3 mkg i jydskas lagens mening har haft sin direkta motsvarighet i 1 mk skyld på Själland. Den

¹ Aakjær inl., 92, 137; kom., 293; Maal, 229 ff; Plov, 258; Korntiende I, 451, II, 181 f.

² Aakjær inl., 95; Korntiende I, 451 m. fl. ställen. Angående sambandet mellan bol och markskyld på Själland, se t. ex. Rhamm, 344 eller Aakjær inl., 84; Plov, 258.

teoretiska arealen av en dylik mkg jord måste alltså vara 32 d.t land. Detta belopp är just av den storleksordning, som C. A. Christensen har ansett vara nödvändig för att vissa av honom närmare angivna företeelser skola finna en rimlig förklaring.¹

Bland de argument, som Christensen framdragit för att stödja sin mening, har jag särskilt fäst mig vid följande. Ur hallandslistan i KVJ är det möjligt att utläsa huru många bönder (*rustici*), som i genomsnitt ha räknats på en hafn. För Halmstad härad, där skogsbyar saknas, är förhållandet särskilt överskådligt. Slutsatsen blir, att en halländsk hafn i allmänhet har omfattat minst 12 bönder.²

Enligt jydsk lagen korresponderar 1 mkg jord mot tredingshafnen och skulle sålunda kunna beräknas motsvara c:a 4 bönder. Tolftingshafnen borde följaktligen giva det mest adekvata uttrycket för en bondes genomsnittliga jordinnehav. Det är således knappast tänkbart, att tredingshafnen vid ifrågavarande tid skulle kunna representera den normala bondgården. Denna måste i stället sökas bland tolftingshafnerna, eller kanske snarare, eftersom icke alla bönderna kunna förväntas vara »helbönder» (jmf med Aakjær inl., 234 f), bland sjettingshafnerna (vilket senare är Christensens mening). Slutsatsen måste alltså bliva, att den jydskas lagens mkg i jord icke gärna kan ha understigit 30 d.t land. Ty följa vi exempelvis Aakjær och fastställa det ifrågavarande jordområdets ideella areal till 12 d.t land, skulle varje bondes jordinnehav komma att uppvisa den låga genomsnittliga siffran c:a 3 d.t land, en ansättning, som förefaller att vara utesluten.

Även av följande anledning synes det icke vara möjligt att på den ifrågavarande punkten ansluta sig till Aakjær's mening. Såsom tidigare omnämnts, har sålunda kung Eriks lag av år 1284 satt hafnen i direkt förbindelse med 1 mk i skyld, varav följer, att vid detta tillfälle en själländsk hafn har upptagit ett

¹ Ledingssatserne, 295 f. Aakjær har emellertid föreställt sig, att den jydskas lagens mkg jord skulle ha omfattat endast c:a 12 d.t land (se bl. a. inl., 111, 118, 119).

² Ledingssatserne, 293 f. Siffran för Halmstad härad är c:a 13 bönder.

område av ideellt 96 d.t land. Den *själländska* tredingshafnen skulle alltså kunna beräknas omfatta tredjedelen härav eller c:a 32 d.t land. Mycket egendomligt skulle då vara, om den *jylländska* tredingshafnens jordområde (= 1 mkg jord enligt jydsk lagen) skulle ha uppvisat en teoretisk areal av endast 12 d.t land.

I århusboken från omkring år 1315 är emellertid 1 mkg jord av en helt annan genomsnittlig storleksordning. Källan giver för övrigt själv uttryck för synpunkten, att marken guld jord vid ifrågavarande tillfälle hade sin motsvarighet i 1 öre skyldjord på Själland.¹ Den teoretiska storleken av 1 mkg jord i århusboken skulle alltså vara 12 d.t land,² en siffra, som nöjaktigt bekräftas av källans uppgifter,³ och som därför har tillvunnit sig allmänt erkännande.

Även i KVJ synes på få undantag när en annan värderingsprincip än den i jydsk lagen förutsatta ha varit i tillämpning. Ty i den förstnämnda källan ansättes en åtting regelmässigt till 1 mkg. Och åttingens ursprungliga betydelse är otvivelaktigt $\frac{1}{8}$ bol. Bolet skulle alltså komma på 8 mkg, ett alltför högt värde för att marken guld i de nämnda angivelserna kunde tänkas referera till ett jordområde på c:a 32 d.t land. KVJ omtalar för övrigt bol på ända upp till 40 mkg, vilket, om man räknade 32 d.t land på varje mk guld, skulle resultera i orimligt höga bolarealer. Det finns därför all anledning tro, att marken guld jord i KVJ (med vissa undantag) har varit av måttlig storlek, måhända jämförlig med den, som har legat till grund för uppgifterna i ÅB.

Den teoretiska arealen av en reguljär mkg jord i KVJ hör i själva verket fixeras till *just* 12 d.t land, vilket är $\frac{3}{8}$ av de

¹ Se t. ex. Plov, 258 och Aakjær inl., 108, 138.

² Den ideella arealen av 1 mk själländsk skyldjord var 96 d.t land (s. 424), av 1 öre skyldjord alltså 12 d.t land.

³ Ur Rasmussen II, tabell 12, s. 60, framgår, att 1 mkg jord för 18 byar omfattade genomsnittligt 13,5 d.t land år 1683. Borttagas de 5 byar, vilkas uppgifter Rasmussen anser vara minst tillförlitliga, blir det ifrågavarande medeltalet i stället 12,1 d.t land.

32 d.t land, som ekvivalera den jydskas lagens ideella mkg jord. Ty att den jylländska mkg jord redan vid tiden för KVJ har haft två skilda storlekar och att det teoretiska förhållandet dememellan varit 3:8, har på ett otvetydigt sätt omvittnats av Aakjær.¹ Sammanfattningsvis kan alltså utsägas, att *den ideella arealen av en normal mark guld jord i KVJ liksom i ÅB är 12 d.t land, i jydskas lagen åter 32 d.t land.*

I samband med Fyn brukar KVJ uttrycket *antiqua estimacio* och känner således två guldvärderingar.² Någon av dem bör väl vara den, som den jydskas lagen förutsätter, eftersom det icke är möjligt att spåra några tecken på att ännu en guldvärdering skulle ha förefunnits i Danmark vid den ifrågavarande tidpunkten. Men den naturliga frågan måste då bliva, om den i jydskas lagen redovisade guld taxationen är den äldre eller den yngre.

Vid besvarandet av denna fråga får intet som helst avseende fästas vid det faktum, att den jydskas lagen är senare än huvudstycket i KVJ. Ty båda taxeringarna voro ju kända år 1231, och vilken av dem som helst kan därför tänkas ha upptagits av den nämnda lagen år 1241.

Guldvärderingen omtalas tidigast på 1180-talet för Fyn och Själland, men enligt Aakjær skulle den därvarande marken guld jord ha besuttit en väsentligt större areal än den, som vi kunna härleda ur uppgifterna i KVJ.³ På Fyn har den angivna taxeringsformen levt vidare, medan den på Själland snart förlorade sin betydelse och ersattes med en ny princip, skyld taxationen.

¹ Inl., 110 m. fl. ställen. Följande formella samband stödjer slutsatsen: 1 bol enligt jydskas lagen = 3 mkg jord à 32 d.t land = 96 d.t land; 1 bol i KVJ = 8 mkg jord à 12 d.t land = 96 d.t land. — Aakjær har dock den uppfattningen, att den större mkg jord särskilt skulle anknyta till termen *antiqua estimacio* och således icke redovisas i jydskas lagen, vars taxeringsenhet i stället skulle vara den mindre mkg jord. Denna åsikt kommer att i fortsättningen uttömmande granskas. — Med uttrycket »vid tiden för KVJ» förstå vi här och i det följande ständigt tidpunkten för denna källas huvudstycke, d.v.s. år 1231.

² Aakjær, 12.

³ Aakjær, inl. 118.

Det skulle vara av det största intresse att få reda på om den i huvudstycket för Fyn två gånger upprepade värderingsnormen, *antiqua estimacio*, har refererat till den större mkg jord på c:a 32 d.t land eller till den mindre på c:a 12 d.t land. Beklagligt nog äro meddelandena i KVJ otillräckliga för att giva ett fullt entydigt utslag på denna punkt.

Antiqua estimacio nämnes av KVJ i samband med Wordburgh i Vends härad på Fyn. Enligt O. Nielsen och Aakjær skulle detta gods vara identiskt med Varbjerg i Brenderup socken.¹ Tyvärr saknas all vetskap om storleken av 1 mkg jord inom detta distrikt.

Källans uppgift för Wordburgh åtföljes omedelbart av en liknande för Føns; det yttre sammanhanget mellan de båda upplysningarna är sådant, att man mycket väl kan tänka sig, att det även i det sistnämnda fallet har varit fråga om den gamla värderingen.² Är detta riktigt, måste *antiqua estimacio* ha åsyftat den mindre marken guld, eftersom 1 mkg i Føns enligt Aakjærs vittnesbörd har omfattat endast 14 d.t land.³ Men det är ju långt ifrån säkert, att det har varit källans mening, att den Wordburgh tilldelade bestämningen även skulle ha giltighet för Føns.

Termen *antiqua estimacio* återfinnes också i uttrycket »*Patrimonium nostrum in Feonia circa ·400· mr. auri secundum antiquam estimacionem.*«, utgörande inledningsorden till huvudstyckets redogörelse för Fyn. Notisen har erhållit en sådan placering i källan, att man med säkerhet tör sluta, att densamma representerar en senare gjord tillskrift.⁴ Det ligger nära till hands att ställa detta tillägg i linje med slutorden »*fere ·c· mr. auri.*« i källans specifikation för Langeland.⁵ I det sistnämnda fallet hänsyftar den avsedda guldvärderingen utan all tvekan

¹ Aakjær, 12; kom., 97.

² Aakjær, 12: »Wordburgh ualet ·xvi· mr. auri secundum antiquam estimacionem. Fyunnæs ·xxx·.»

³ Aakjær kom., 97

⁴ Ibidem, 12 med not.

⁵ Ibidem, 15.

på den mindre av de båda markerna guld jord,¹ och alltså föreligger här en viss antydning om att detta också har kunnat vara fallet beträffande det nyssnämnda textstället för Fyn. Ty varför skulle jordeboken i två så närbesläktade källor ha tillämpat helt olika principer, när det har gällt att sammanfatta resultatet? Jag vill dock långt ifrån påstå, att den dragna slutsatsen skulle vara bindande, eftersom man alltid i medeltida handskrifter måste räkna med en viss marginal för inkonsekvenser.

Icke heller övriga uppgifter för Fyn äro lämpade för att skapa klarhet i det uppställda problemet. På grundval av vissa från Karl Rasmussen härrörande resultat har Aakjær ådagalagt, att 1 mkg jord i Vissenbjerg, Odense härad, har omfattat 32 d.t land.² Denna by redovisas emellertid icke i KVJ. Att döma av Aakjær's kommentar s. 96—111 över de i KVJ upptagna godsena på Fyn skulle arealerna per mkg jord i flertalet fall ligga i närheten av 12 d.t land. Men även om det vore möjligt att angeva den taxeringsnorm, som har dominerat de ifrågakvarande uppgifterna, så är därmed icke avgjort, om densamma skall identifieras med *antiqua estimacio* eller icke.

För Langeland har man lyckats med att bringa slutsummans 100 mkg i talmässigt samband med förteckningens enskilda poster. Det motsvarande jordvärdet för konungens fädernegods på Fyn, 400 mkg, har däremot icke på detta sätt kunnat förklaras, vilket är att beklaga, eftersom vi i motsatt fall kunde ha påräknat att erhålla ett otvetydigt svar på den fråga, som framställts.

Såsom nyss omtalades, utmärktes marken guld jord på Sjælland och Fyn av en relativt stor areal under 1180-talet, och det ligger därför närmast till hands att föreställa sig, att taxeringsprincipen *antiqua estimacio* skulle anknyta till en stor mkg jord. Men det avgörande är ju icke huru vi, utan i stället huru KVJ (och ÅB) bedömer den med namngivningen sammanhängande kronologiska frågan, och därom veta vi ingenting med

¹ Aakjær kom., 113.

² Ibidem, 8, 483.

bestämmdhet. Ty även om den ena av de båda ifrågavarande värderingsgrunderna bevisligen kan följas tillbaka till 1180-talet och sålunda måste ha varit avsevärt gammal, så är därmed icke den möjligheten utesluten, att den andra kan ha kännetecknats av en än högre ålder.

Skäl och motskäl ha vid den gjorda undersökningen balancerat väl mot varandra, och slutsatsen måste därför bliva, att vi från andra utgångspunkter än de nu anförda måste söka bringa klarhet i frågan, om 12 eller 32 d.t land har utgjort den teoretiska ansättningen för en enligt *antiqua estimacio* normerad mkg jord.

Vi vända oss för detta ändamål till århusboken, som i samband med byarna Hedensted och Tiilst också omtalar *antiqua estimacio*.¹ Naturligtvis skulle det här ha kunnat vara fråga om ett mera allmänt hållet uttryck, men Aakjær har givit skäl för att orden »*secundum antiquam estimacionem*» ha besuttit en speciell teknisk innebörd och syftat på en bestämd guldvärdering.² Eller med andra ord, KVJ:s och ÅB:s gamla värdering skulle i grund och botten utgöra en och samma företeelse.

1 mkg jord i ÅB:s byar Hedensted och Tiilst har enligt Rasmussen uppvisat en areal av 9,02—12,46 d t land resp. 19,9 d.t land.³ Dessa siffror äro för låga för att kunna svara mot 1 mkg jord på c:a 32 d.t land och giva därför ett klart utslag för att taxeringsnormen *antiqua estimacio* har varit knuten till den *mindre* marken guld jord på c:a 12 d.t land.

Sammanfattningsvis kunna vi alltså uttala, att *den mindre marken guld jord har redovisats i KVJ* (med vissa undantag) och i ÅB, *den större marken guld jord i jydsk lagen*. Den princip, som har tillämpats i de båda förstnämnda källorna, är *antiqua estimacio*, den gamla värderingen. Däremot har den nya värderingen legat till grund för uppgifterna i jydsk lagen.

Hittills har man, väl närmast av kronologiska skäl, ständigt

¹ S.R.D. VI, 426, 427. Jmf också med Rasmussen I, 136.

² Maal, 235, Aakjær inl., 110 m. fl. ställen; Rasmussen I, 136 f.

³ Rasmussen II, 11 resp. 60.

föreställt sig, att den mkg jord, som vi kunna iakttaga i århusboken, skulle vara identisk med den, som den jydskas lagen förutsätter. Grunden för en dylik slutsats är emellertid icke bärkraftig. Ty då såväl KVJ som ÅB omtalar *antiqua estimacio*, måste *båda* taxeringsprinciperna ha varit aktuella under hela tidsintervallet 1231—1315. ÅB kan därför lika gärna vid periodens slut ha upptagit KVJ:s värdering som den jydskas lagens. En annan sak hade varit, om man kunde skönja en utvecklingslinje, där den ena taxeringsnormen avlöste den andra. Men så är icke fallet. ÅB känner bevisligen *båda* taxeringarna; den ena av dessa skulle givetvis icke ha kallats för den gamla, om den andra hade varit obekant för källan.

Av två skäl kunna vi emellertid bestämt utsäga, att ÅB:s värdering är den i KVJ företrädda. Ty *båda* dessa källor omtala *antiqua estimacio*, och *båda* referera till en mark guld jord på c:a 12 d.t land. Å andra sidan kan den jydskas lagens taxering på grund av de korresponderande två motskälen icke vara den, som reguljärt har avsetts i ÅB:s uppgifter.

Aakjær har på andra grunder än de nu anförda kommit till resultatet, att den gamla värderingen (*antiqua estimacio*) har tillämpats i KVJ (i vissa fall) och den nya i jydskas lagen. Sätillvida överensstämmer hans mening helt med min egen. Däremot kan jag icke biträda hans åsikt om att den större mkg jord skulle anknyta till den gamla värderingen och den mindre mkg jord till den nya. På denna punkt vill jag urgera den rakt motsatta uppfattningen.

För Aakjær är det mycket naturligt att identifiera guld-taxeringarna i jydskas lagen och i ÅB. Ty *båda* skulle ju svara mot ett värde på marken guld jord av c:a 12 d.t land. Men identifikationen har sina vanskligheter. Det är nämligen icke möjligt att komma ifrån den besvärande omständigheten, att den jydskas lagens värderingsprincip är den nya, århusbokens åter den gamla.

Den av Aakjær framlagda teorien utmärker sig för stor konsekvens. Grunden för hans slutsatser är främst, att han har observerat, att landgillet enligt jydskas lagen är avsevärt mycket

lägre än vad man med ledning av senare källors uppgifter hade rätt att vänta sig. Han tvingas därför förutsätta, att marken guld jord i jydskas lagens mening har besuttit en mycket låg areal, exempelvis 8—12 d.t land.¹ Genom detta antagande uppnår han, att skattetrycket per ytenhet räknat dock stiger till en mera normal nivå. Samtidigt erhåller han en god överensstämmelse mellan uppgifterna i jydskas lagens III,13 och de resultat, som han lyckas avvinna falsterlistan och huvudstyckets falsterdel. Han räknar nämligen med att den senare källans avgifter ha sin fulla motsvarighet i den jydskas lagens »skyld».

Den Aakjærska uppfattningen harmonierar rätt väl med de tillgängliga källornas upplysningar, och det är praktiskt taget endast på två punkter, som man med utsikt till framgång kan sätta in en kritik. Det betydelsefullaste motargumentet har redan presterats av Christensen, som påtalat den disproportion mellan de jylländska och ostdanska hafnernas storlek och åligganden, som den ifrågavarande teorien med nödvändighet måste draga med sig (se ovan s. 425). Den andra invändningen är den nyss anförda, avseende förekomsten av uttrycket *antiqua estimacio* i århusboken.

Genom att tremarksregeln indrages i diskussionen kommer hela problemet i ett nytt läge. Jydskas lagens »skyld» representerar endast $\frac{1}{3}$ av totalavgiften; 32 d.t land blir då en mycket passande areal för att utreda de avgifter, som skola utgå av 1 mkg jord. Uppgifterna från Falster stå fortfarande i bästa samklang med jydskas lagens vittnesbörd, eftersom skatterna från den nämnda ön icke utgöra landgillet ensamt utan hela totalavgiften. Och den slutliga konsekvensen blir, att ÅB:s taxering måste vara *antiqua estimacio*, en åsikt, som kan erhålla direkt bekräftelse i källans egna uttalanden.

Christensen och Rasmussen ha var och en på sitt sätt sökt att överbrygga de svårigheter, som ha mött den Aakjærska teorien. Efter den förklaring, som ovan givits, torde de nämnda tolkningsförsöken ha förlorat en del av sin aktualitet. De innehålla emellertid ett antal betydelsefulla och intressanta uppslag.

¹ Se t. ex. inl., 119.

varför jag finner det vara i hög grad befogat att i ett senare sammanhang upptaga de båda forskarnas synpunkter till en närmare granskning (se nedan s. 440 f.).

Såsom av det föregående har framgått torde den gamla guldvärderingen ha dominerat uppgifterna i KVJ. Men här och var iakttagar man, att den nya taxeringsprincipen har trätt i verksamhet. Att den redovisade marken guld jord på Langeland varit osedvanligt stor, har sålunda påpekats av Aakjær, som framfört den meningen, att densamma till den normala marken guld jord skulle ha stått i det ideella arealförhållandet 8:3.¹ Likaledes är det troligt, att vissa av huvudstyckets uppgifter för Fyn böra hänföras till samma taxeringsnorm.² Ytterligare förefaller det som om den nya värderingen skulle ha satt spår i en uppgift från Lolland, i det att bolet här har likställts med endast 3 mkg.³ Och slutligen synes även en enstaka upplysning från Gaverslund i Almindsyssel på Jylland ha hänsyftat på den nya värderingen, eftersom åttingen inom detta distrikt har tillmätts ett värde av endast 3 mks.⁴ Att den nya taxeringsprincipen sålunda skulle ha gjort sig gällande på de tre öarna Fyn, Langeland och Lolland, kan väl icke bottna i någon tillfällighet?

Orsaken till att den nya marken guld kom att omfatta just

¹ Aakjær kom., 96, 112 f. Naturligtvis använder Aakjær orden gammal och ny värdering i rakt motsatt betydelse mot den, som jag anser vara riktig.

² Aakjær kom., 8, 483.

³ Aakjær, 50: »Wantæworæ ·vi· bool ualent ·xviiij· mr. auri.», kom., 335 f. Jag påminner om att bolets ideella omfattning var 3 stora mkg jord à 32 d.t land = 96 d.t land (not 1 på s. 427).

⁴ Aakjær, 7, kom., 70; Rhamm, 408. Då en åtting ansattes till 3 mks, svarar detta mot 3 mkg för ett bol. Fallet går sålunda över i det i not 3 behandlade. — Det ifrågavarande beloppet synes mig vara alltför stort för att det skulle ha kunnat svara mot en årlig avgift. Jag biträder därför Rhamms åsikt om att det har representerat ett jordvärde. Förutsättningen för slutsatsen är dock, att notisens åtting skall uppfattas såsom ett åttontdelbol och icke såsom en bråkdel av någon bymark, vilket kan vara fallet beträffande det analoga begreppet tolfting (se hänvisningen i not 1, s. 440). Mycket talar emellertid för att åttingen ständigt har framträtt såsom en äkta bolbeståndsdel (jmf med Rhamm, 432).

32 d.t land, torde vara, att dess kapitalvärde därigenom bleve 1 mkg = 8 mks. Betydligt svårare att förklara är då, varför en gammal mkg jord har fixerats till 12 d. t land. Jag framställer den förmodan, att man har eftersträvat att låta *åttingen*, en av de i KVJ oftast omnämnda taxationsenheterna, erhålla ett värde av 3 mks, vilket belopp synes representera det ideella kapitalvärdet av 1 gammal mkg jord.¹

Några genetiska och kronologiska synpunkter på de vanligaste jordvärderingsenheterna.

Det förefaller efter den gjorda utredningen som om det jylländska bolet i KVJ (med de enstaka undantag, då den nya guldvärderingen har tillämpats) ständigt borde ha upptagits till ett värde av 8 mkg. Men vi iakttaga här exakt samma förhållande som på Falster. Den angivna värdesättningen är visserligen den vida allmännast förekommande, men har närmast karaktären av en minimisats, i det den nämnda källan, såsom förut omtalats (s. 426), redovisar jylländska bol, som ha åsatts väsentligt högre belopp än det ovannämnda.

Analogierna med Falster äro mycket slående. Även här konstatera vi en i bolvärderingen ofta använd och sällan underskriden minimisats, nämligen 1 mk i skyld. Men högre ansättningar, ända upp till 8 mk skyld, äro icke ovanliga.

Århusbokens gamla värdering uppvisar likaledes dessa drag, även om de fåtaliga enskilda fallen icke förmå att lämna en så fullig bild av förhållandena som de nyssnämnda uppgifterna i KVJ från Jylland och Falster. Men det går knappast att misstaga sig på att siffran 8 mkg också här framträder såsom ett slags minimalt, vilket källan på några enstaka undantag när har

¹ I och med dessa uttalanden följer jag ganska nära Christensen (Ledingsatserne, 279 f), även om detaljutformningarna av hans och min uppfattning uppvisa vissa divergenser. Enligt min mening skulle alltså det eftersträfvade realvärdet av en ny (stor) mkg jord vara 8 mks, av en gammal (liten) mkg jord 3 mks.

respekterat. Högre belopp än det sagda äro emellertid icke sällsynta. Att den yngre handskriften lämnar ett något större spelrum för oregelmässigheter än den äldre, är väl icke ägnat att förvåna.¹

Läsaren kan själv göra experimentet att sammanföra de i KVJ eller ÅB redovisade jylländska bolens guldvärden till en förteckning och sedan överskriva dem alla i markskyld enligt det formella schemat 8 mkg = 1 mk skyld.² Resultatet blir då någonting, som på ett mycket påfallande sätt erinrar om falsterlistan i KVJ.

Orsaken till de falsterska bolens varierande skyldvärden har sedan länge varit känd. Ifrågavarande bol ha av allt att döma ursprungligen varit åsatta det fixa värdet 1 mk i skyld, men vissa av dem — speciellt de, som ha tillhört de nyanlagda byarna — ha genom åkerbrukets framsteg utvidgat sin areal och därigenom kommit att motsvara flera bol av den från början givna storleken. De ha fördenskull omtaxerats och i samband därmed tilldelats högre skyldvärden.³ Skyldtalen på Falster stå därför i klar relation till bolens åkerarealer.

Förklaringen måste vara analog för KVJ:s Jylland. Det jylländska bolet har från början taxerats till 8 (gamla) mkg, åttingen således till 1 (gammal) mkg. Såsom en naturlig följd av jordbrukets uppsving ha vissa av bolen förstörats och kommit att svara mot de högre, i källan angivna guldtalen. Även den äldre guldtaxeringens siffror ha sålunda stegrats i samma mån som bolarealerna ha tillvuxit.

Införandet av den nya guldvärderingen på Jylland förutsatte en omvärdering av bolbegreppet. De mindre bolen sammanslogos till större enheter; vissa av de bol, som hade utvecklats över hövan, kunde däremot behålla sin ungefärliga storlek. Varje nytt bol åsattes därefter ett värde av 3 mkg och kom

¹ Jmf med Rasmussen II, tabell 15, 74; Guldtal, 226; Aakjær kom., 481, 485.

² Jag understryker sambandets formella karaktär. 1 mk skyldjord på Falster representerar sålunda en mindre yta än 8 mkg jord på Jylland.

³ Se t. ex. Rhamm, 347 samt Ledung, 22 f med not 5 på s. 22.

att omfatta ideellt 96 d.t land. I hela företeelsen spåra vi ett statligt, reglerande ingripande.

Vi skola nu studera det motsvarande problemet på öarna. Med hänsyftning bl. a. på valdemarstiden har Aakjær ådagalagt, att den falsterska och lolländska skyldmarken jord har uppvisat den ideella arealen 48 d.t land, vilket är exakt hälften av den korresponderande siffran för Själland.¹ Men samtidigt härmed har han för Själlands och Falsters del framdragit en gammal enhet för jordtaxering, omfattande 32 d.t land.² Denna areal måste otvivelaktigt uppfattas såsom idealvärdet för 1 mk sädesland inom östra Danmark vid det tillfälle, då settingskäppan hade hemortsrätt därstädes.³

Men Aakjær har varit angelägen om att påpeka, att det här icke har varit fråga endast om en utsädesvärdering utan om en verklig skyldtaxation. Vi kunna väl därför räkna med att marken skyldjord vid den ifrågavarande tidpunkten har haft en teoretisk areal av 32 d.t land inom hela det själländska mätområdet.

Bl. a. för Falster skulle sålunda det ideella värdet för 1 mk skyldjord ha stigit från 32 till 48 d.t land fram till tiden för KVJ. Den äldre skyldmarken jord skulle alltså från teoretisk synpunkt ha utgjort $\frac{2}{3}$ av den yngre.

Att mera bestämt utsäga någonting om denna gamla mk skyldjord, som härrör från en tid, då källorna flöda alltför sparsamt, är givetvis mycket vanskligt. Jag nöjer mig därför med att uttala det förmodandet, att skyldmarkens arealutvidgning har stått i samband med det mera allmänna genomförandet av trevångsbruket i Ostdanmark. Denna nya driftsform för jordbruket krävde ökat utrymme. Att härvid såväl marken sädesland som marken skyldjord kunde ha förstörats, förefaller mig icke osannolikt.

¹ Maal, 229 f; Aakjær kom., 293; Plov, 258; Korntiende I, 451, II, 184 f.

² Aakjær inl., 94 f.

³ 240 settingskäppor à $\frac{2}{15}$ d.t = 32 d.t. Beträffande settingskäppans rymdinhåll se t. ex. Maal, 264.

Såsom tidigare motiverats, torde från 1 den. skyldjord på Själland ha reguljärt utgått en årlig landgillesavgift av 1 den. s. Den falsterska eller lolländska skyldmarken var från teoretisk synpunkt hälften så stor som den själländska, och detta samband kan också förväntas ha haft giltighet för de resp. skyldpenningarna. Från denna synpunkt ter det sig mycket rimligt, att en skyldpenning jord på Falster eller Lolland skulle ha erlagt endast hälften av det skattebelopp, som påvilade den själländska skyldpenningen jord. Eller med andra ord, 1 den. skyldjord på Falster eller Lolland borde i årligt landgille ha utrett en summa av $\frac{1}{2}$ den. s eller (med den vid tiden för KVJ gällande växlingskursen) 1 den.¹

Det årliga landgillesbeloppet skulle således i det ena fallet ha utgjort 1 den. s, i det andra 1 den. Båda alternativen verka ju att vara väl förenliga med den innebörd, som man definitionsmässigt skulle vilja inlägga i begreppet 1 den. skyldjord. Men det återstår att taga ställning till frågan, varför den själländska skyldpenningen jord har kommit att knytas till silvret, den falsterska och lolländska åter till myntet. Det svar, som jag nu kommer att giva, får endast uppfattas såsom ett uttryck för en tänkbar möjlighet.

Jag föreställer mig, att utvecklingen på Själland har förlöpt någorlunda parallellt med den på Falster, och menar sålunda, att vid något tillfälle också de själländska bolen ha varit av högst varierande storlek. De voro vildvuxna liksom bolen på Jylland och Falster vid tiden för KVJ. I en naturlig strävan att åvägabringa likformighet har man emellertid vidtagit en reglering, helt analog med den, som vid tiden för jydskan lagen måste ha ägt rum på Jylland. Bolgränserna förskötos alltså, så att nya bol trädde i stället för de gamla. De förstnämnda tilldelades en sådan storlek, att de alla kunde uppfattas såsom teoretiskt likställda och åsattes därefter vardera ett värde av 1 mk i skyld.

Hade vi haft tillgång till en »själlandslista«, analog med

¹ Angående distinktionen mellan termerna den. s och den., se Rydmått, 61.

jordebokens falsterlista, och uppgjord omedelbart före den omtalade regleringens ikraftträdande, är det väl antagligt, att denna förteckning hade liknat falsterlistan och liksom denna redovisat skiftande mk-tal på de uppförda bolen. Det skulle heller icke ha varit förvånansvärt, om vi i denna tänkta källa hade funnit, att 2-marksbolet liksom på Falster hade varit den dominerande företeelsen. I så fall skulle det vara mycket förklarligt, om myndigheterna hade låtit detta bol bilda grundenheten i den nya skyldtaxeringen. Ett gammalt 2-marksbol skulle alltså gå över i ett nytt 1-marksbol. Och då det gamla 1-marksbolet omfattade ideellt 48 d.t land, det motsvarande 2-marksbolet dubbla denna areal, skulle följaktligen den teoretiska ansättningen för ett nytt 1-marksbol vara 96 d.t land, vilket är det tidigare angivna, ideella värdet på storleken av ett själländskt skyldboll. Oavsett om det nu sagda har varit riktigt eller icke, bör den omständigheten, att det själländska bolet i KVJ utgjorde 1 mk, det falsterska åter som regel flera mk, ha bidragit till att skyldmarken på Själland har åsatts ett högre värde än skyldmarken på Falster. Ty för den händelse markerna skyldjord inom båda de nämnda distrikten hade tilldelats en och samma ideella areal, så skulle ju det själländska bolet i fråga om storlek ha klart distanserats av det falsterska genomsnittsbolet.

Även på Lolland kunna vi iakttaga en reglering, påminnande om den på Själland. Ur KVJ:s lollandslista framgår nämligen med önskvärd tydlighet, att bolet inom denna landsdel har åsatts det fixa värdet 1 mk i skyld. Sagda källa har nämligen vid flera tillfällen låtit ören eller örtugar census bilda bolets underavdelningar. Det är sålunda odiskutabelt, att marken skyldjord och bolet ha framträtt såsom identiska begrepp inom detta område.¹

Man bör väl knappast antaga, att utvecklingen på Lolland har förlöpt väsentligt annorlunda än på Själland och Falster. Från början torde därför de lolländska bolen ha varit teoretiskt likställda och omfattat vardera 1 mk skyldjord. Sedermera ha emellertid vissa av bolen vuxit ifrån denna ansättning och med

¹ Aakjær, 49 f, kom., 318.

anledning härav tilldelats högre skyldvärden. Den nyordning, som vi bevisligen kunna iakttaga på Lolland, synes därför ha haft till uppgift att återställa det ursprungliga tillståndet. Att de större bolen härvid ha måst delas upp i mindre enheter är en självklar följd.

Den lolländska skyldtaxationen har sålunda tydligen lånat drag från såväl den falsterska som den själländska. Med den förra har den gemensamt, att marken skyldjord kom att omfatta ideellt 48 d.t land, med den senare, att bol och markskyld framträdde såsom identiska begrepp.

Såsom tidigare har omnämnts, torde från 1 den. skyldjord på Själland ha utgått ett årligt teoretiskt landgillesbelopp av 1 den. s och från den motsvarande enheten på Falster eller Lolland ett belopp av 1 den. Att landgillet sålunda i det sistnämnda fallet synes ha knutits till myntet, vill jag icke taga till intäkt för att skyldtaxationens arealenheter på Falster och Lolland skulle ha reducerats i takt med det sjunkande penningvärdet. Ty i sådant fall skulle ju den falsterska eller lolländska skyldmarken eller skyldpenningen jord inför den senare insättande katastrofala försämringen av den metalliska valutan ha nedgått till en obetydlighet, en uppfattning, för vars riktighet intet stöd står att vinna i källorna. Jag håller det också för mycket osannolikt, att myndigheterna av omvårdnad för en rent abstrakt princip skulle självmant vilja taga på sig det besvär och de kostnader, som ideliga omtaxeringar med nödvändighet måste draga med sig. I valet mellan att minska skyldmarkens areal och att öka den utgående avgiftens formella belopp har man säkerligen föredragit den sistnämnda möjligheten, vilken utan all tvekan representerar det minsta motståndets lag. Den innebär, att 1 den. falstersk eller lolländsk skyldjord under exempelvis den senare delen av det 13:e århundradet har kunnat utreda åtskilliga den. i årligt landgille.¹

¹ 1 den. kan ju för övrigt (med den i KVJ förutsatta omräkningskursen) överskrivas i $\frac{1}{2}$ den. s. Om skyldtaxationen principiellt har refererat till silvret eller till penningarna veta vi ej. Från början kunna vi därför icke avvisa möjligheten, att det senast angivna värdet kan ha bildat den

Efter denna utflykt till östra Danmark återvända vi till Jylland och de båda guldvärderingar, som ha varit i verksamhet inom denna landsdel. Jag påminner om att 1 mkg jord i KVJ (med vissa undantag, knappast berörande det ifrågavarande området) och i ÅB omfattade ideellt 12 d.t land, i jydskt land åter 32 d.t land. Den mindre marken guld jord har satts i direkt förbindelse med källornas uttryck *antiqua estimacio* och har därför kallats för den gamla. Den jydskt lags stora mkg jord har i följd därav erhållit benämningen den nya.

Jag vill nu taga definitiv ställning till de teorier, som ha framlagts av C. A. Christensen och Rasmussen, och vilkas huvudsakliga uppgift har varit att stödja Aakjærs framförda mening genom att undanröja hindren för att århusbokens mark guld i jord skulle kunna uppfattas såsom varande en direkt avläggare av den jydskt lags likabemänta storhet.

Christensens tolkningsförsök utmärker sig för stor fyndighet och skarpsinnighet. Han har iakttagit, att den jydskt lags mkg jord har representerat ett kapitalvärde av 16 mk den. samt att denna senare ansättning tycks ha upptagits av ÅB, varest den framträder såsom ett slags normalt.¹ Han har vidare

fasta normen för den fortsatta utvecklingen. I så fall skulle landgillesbe-
loppet icke alls ha behövt påverkas av myntets deklination. — Aakjær
har i privatbrev den 11/3 1950, efter att ha tagit del av min uppfattning i
huvudfrågan, anført, att han biträder min åsikt om att en ofta upprepad
omtaxering av skyldmarken skulle vara alltför besvärlig att genomföra
i praktiken. Han erinrar om att man har bevarat hårsädstunnan såsom
jordvärderingsenhet ända fram till våra dagar.

¹ I samband med byn Begtrup («Bekkethorp») uttalar ÅB följande:
«Quodlibet Tolfting valet XXVIII marchas denariorum unde tenet quod-
libet Tolfting marcham auri et tres partes unius marche auri.» (S.R.D.
VI, 429). Detta leder till ett värde av 16 mk den. för 1 mkg jord. Men det
mest anmärkningsvärda med denna notis synes mig vara, att den har
formen av en slutsats med det just anförda sambandet såsom den under-
förstådda premissen. Detta förhållande har av Christensen (och även
tidigare av C. Paludan-Müller, Videnskabernes Selskabs Skrifter, 5 r.,
hist. phil. Afd., IV, 250 f) tolkats så, att värdet 16 mk den. för 1 mkg jord
skulle ha haft en mera allmän betydelse. Se Ledingssatserne, 299. — I
fråga om innebörden av begreppet *tolfting* biträder jag Rasmussens i II,
78 uttalade mening.

givit goda skäl för att marken guld jord i den jydskas lagen har varit väsentligt större än den i ÅB.¹ Slutligen har han framdragit det allmänt kända faktum, att myntets värde i förhållande till silvrets har starkt nedgått från tiden för jydskas lagen till tiden för ÅB.²

Så långt finns det all anledning att instämma i Christensens uttalanden. Däremot är jag mindre benägen att acceptera hans åsikt om att nedsättningen av marken guld jord från kanske 30 å 40 d.t land (jydskas lagen) till c:a 12 d.t land (ÅB) skulle vara en direkt konsekvens av penningvärdets fall från $\frac{1}{2}$ mks per mk den. (1241) till $\frac{1}{10}$ å $\frac{1}{8}$ mks per mk den. (1315).

Teorien om de vid penningvärdet fastlåsta och med det samma ständigt sjunkande arealerna har, trots den rekommendation, som Christensen givit densamma, förefallit mig dubiös, och vid den nyss genomförda behandlingen av ett motsvarande problem på Falster tog jag ett bestämt avstånd från en sådan tanke. Ty är det verkligen troligt, att arealenheterna icke skulle vara fixerade kvantiteter utan i stället funktioner av det tillfälle, då taxeringarna ägde rum? Varifrån härrör detta myndigheternas stora intresse för att låta en värdesättning bibehålla sin rent yttre form? Man minskade ju icke på skäppor och viktsmarker i avsikt att konservera det formella beloppet på ett i penningar angivet kronovärderingsvärde. Tvärtom lät man en vara, vars ursprungliga pris kanske hade varit 1 penning, vid ett senare tillfälle kosta flera penningar. Det nu sagda bör ha giltighet även i det speciella fall, då det är fråga om åkerjordens kronovärderingsvärden, återspeglade i de förefintliga guld-taxationerna.

Hela problemet har emellertid genom de i det föregående vunna resultaten kommit i ett nytt läge. Sedan det har blivit klargjort, att ÅB:s mkg jord icke kan ha sin upprinnelse i den jydskas lagens likabenämnda storhet utan i stället haft sina rötter i KVJ:s gamla taxering, har Christensens ovannämnda teori om de fallande arealenheterna mist sin betydelse och kan helt övergivas, vilket med säkerhet innebär en fördel.

¹ Ledingsatserne, 294, 297 f.

² Ibidem, 299.

Däremot är jag mera böjd för att biträda Christensens åsikt om att normen 16 mk den. per 1 mkg jord skulle ha besuttit en mera generell innebörd, men vill begränsa detta uttalande till att gälla vissa bestämda fall, bl. a. då de ifrågavarande uppgifterna i ÅB. Och även med denna inskränkning kan den nämnda regeln knappast ha varit helt undantagslös; 1 mkg jord i ÅB:s Tiilst har sålunda av källan tillmätts ett värde av drygt 30 mk den., och en sådan siffra låter sig ju svårligen förena med ett antaget officiellt kronovärderingsvärde på marken guld jord av endast 16 mk den.¹

Också Rasmussen har utgått ifrån att den jydskas lagens värdering satt direkta spår i århusboken. Han har emellertid icke velat acceptera Christensens säkerligen riktiga slutsats, att den större mkg jord skulle ha legat till grund för den förra källans uppgifter, utan har i stället anslutit sig till den av Aakjær framförda uppfattningen på denna punkt. Han inriktar därför sin uppmärksamhet huvudsakligen på frågan, varför marken guld jord i ÅB har taxerats efter *antiqua estimacio*. Från den av Rasmussen valda utgångspunkten medför detta en tydlig motsägelse, eftersom den jydskas lagens värdering ju är den nya.

Rasmussen eliminerar den antydda olägenheten på ett radikalt sätt. Han tänker sig nämligen, att den nya värderingen trots allt har varit ÅB:s avsedda taxeringsprincip, och att de enstaka fall, då *antiqua estimacio* nämnes, äro att uppfatta såsom rena undantagsföreteelser. Men är det verkligen möjligt att ange någon rimlig förklaringsgrund till att just de två av ÅB:s byar, där den gamla värderingen enligt källans uppgift skulle ha brukats, ha intagit en särställning i taxeringsavseende?

Termen *antiqua estimacio* nämnes av ÅB i samband med byarna Hedensted och Tiilst.² Eftersom Rasmussen hyser den meningen, att en stor areal på marken guld jord är ett karaktistikum för den gamla värderingen, skulle hans slutsatser

¹ S.R.D. VI, 427. Christensens förklaring till det höga värdet i Tiilst förefaller mig att vara mera fyndig än trolig (jmf med Ledingssatserne, 300).

² S.R.D. VI, 426, 427.

icke oväsentligt stödjas, därest de nämnda byarnas mkg jord hade uppvisat en avsevärd storlek.

1 mkg jord i Hedensted har omfattat 9,02—12,46 d.t land och i Tiilst 19,9 d.t land.¹ Det förstnämnda resultatet pekar ju mycket tydligt på den mindre marken guld jord och är därför besvärande för Rasmussens teori. Han tvingas ifrågasätta, om icke en felskrivning har förelegat i detta fall.²

Men även den angivna siffran för Tiilst synes mig bättre svara mot den mindre mkg jord än mot den större. Avståndet från 12 till 19,9 är ju väsentligt mindre än från 19,9 till 32. Rasmussen räknar emellertid med att den gamla taxeringen har tillämpats i Tiilst och undgår på detta sätt att komma i konflikt med källans uppgift.

Som synes är det sakliga underlaget för Rasmussens slutsatser svagt, och endast med svårighet lyckas han genomföra sina intentioner. Detta förhållande bör helt säkert uppfattas såsom en fingervisning om att de premisser, från vilka han utgått, ha varit felaktiga. I själva verket ha vi ju tidigare givit goda skäl för att den taxering, som omnämnes eller underförstås i ÅB, icke har varit identisk med den jydskas lagens utan i stället har haft ett klart samband med den gamla värderingen i KVJ. Samtliga byar i ÅB torde därför ha varit taxerade enligt antiqua estimacio. Detta har också varit Rasmussens tidigare mening,³ som han emellertid frångått i sina senaste skrifter.

Den enda av ÅB:s byar, vars jord skulle kunna tänkas ha värderats enligt en avvikande princip, är Grundfør. I detta fall upptager nämligen 1 mkg jord en yta av icke mindre än 26,8—27,7 d.t land.⁴ Om Rasmussen av denna anledning och av det skäl, som framgår av Guldtal, tabell 7, s. 207, vill sätta denna by i särklass vad beträffar taxeringen, har jag intet speciellt att invända häremot. För min del håller jag emellertid före, att den gamla värderingen också har tillämpats i denna by. Slut-

¹ Rasmussen II, 11 resp. 60.

² Guldtal, 197, not 38.

³ Rasmussen I, 137.

⁴ Ibidem II, 60.

satsen synes mig knappast böra rubbas av det faktum, att 1 mkg jord i Grundfør har varit osedvanligt stor. Jag hyser nämligen den uppfattningen, att det ifrågavarande värdet icke bryter sig ut från de övriga på ett så anmärkningsvärt sätt, att dess samhörighet med dessa bör betvivlas.¹

De jylländska skattesatserna.

I samband med avsnittet »Skyld och landgille« ha vi studerat de avgifter, som vid tiden för KVJ uttogos av 1 mk själländsk skyldjord. Vi angripa nu det motsvarande problemet på Jylland och ställa såsom vår uppgift att söka härleda de från marken guld jord utgående ideella skattesatserna. Härvid måste vi emellertid draga en skarp skiljegräns mellan den gamla och den nya värderingens mkg jord.

Den första betydelsefulla fråga, som vi möta, är, om det har bestått ett fast, talmässigt samband mellan taxeringarnas guld-tal och de korresponderande avgifterna. Rent definitionsmässigt måste guldangivelserna referera till jordens kapitalvärde, men givetvis bör man mellan detta belopp och de pålagda utskyl-dernas tänka sig ett starkt beroendeförhållande.

För ÅB:s del måste den framförda frågan besvaras nekande, medan saken är mera oviss beträffande KVJ. Från jydskas lagens mkg jord torde däremot ha utgått en noga storleksbestämd avgift.

Den stora frekvensen guldavgifter i KVJ, meddelade utan några som helst kommentarer, talar till förmån för tanken, att de matrikulerade guldvärdena ha varit den direkta utgångspunkten för beräkningen av skatternas storlek. Ty i motsatt fall måste man ju få den föreställningen, att källans ifrågavarande angivelser vore otillräckligt upplysande.

Slutsatsen stödjes av att vi på Sjælland mötte ett fall (Tjæreby), där den utgående avgiften uppvisade just den storlek, som teorien krävde. Men i ett annat själländskt exempel (Vi-

¹ Se hänvisningen i föregående not.

skinge) var den framkomna överensstämmelsen visserligen god, men endast ungefärlig.

Allt som allt torde det finnas åtminstone några förhoppningar om att de ur KVJ framdragbara sambanden mellan skatter och guldtal skola besitta en viss grad av allmängiltighet.¹

Vid tiden för jydskan lagen erlade 1 ny (stor) mkg jord i resp. landgille, statsskatt och totalavgift teoretiskt resp. $\frac{1}{3}$, $\frac{2}{3}$ och 1 mks jyllv.² Det finns viss anledning tro, att de motsvarande beloppen för 1 gammal (liten) mkg jord i KVJ skulle ha utgjort $\frac{3}{8}$ av de nämnda, eftersom detta bråk framställer det ideella arealförhållandet mellan de två olika slagen av mkg jord. Den motsvarande serien för den gamla marken guld jord skulle alltså bliva $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{4}$ och $\frac{3}{8}$ mks jyllv. Den underförstådda förutsättningen är givetvis, att skattetrycket per arealenhet räknat har varit detsamma i båda de betraktade fallen.

Följande jämförelse mellan skattetryck och åkerarealer bestyrker den dragna slutsatsens riktighet. Jag erinrar om det tidigare framförda, upprepat bekräftade ideella sambandet:

¹ Värre vore det, om den jydskan lagens skatteskala, diskontinuerlig såväl med avseende på ledungs- som gästeriutskylderna, hade haft giltighet redan år 1231. Ty i sådant fall skulle möjligheterna ha reducerats för att ur KVJ:s huvudstycke (som endast uppför gästeriavgifter; se Runquist, 104) utläsa eventuellt förefintliga samband mellan jordvärden och skatter. Men ett dylikt antagande är med all säkerhet icke riktigt, eftersom den jydskan lagens uppbördssystem skulle kräva ett helt annat slag av bokföring än den, som i verkligheten har tillämpats i jordebokens huvudstycke. I förbigående kan därjämte anmärkas, att stats- och totalskatterna även med användning av jydskan lagens beräkningsmetod äro proportionella mot jordinnehaven.

² Mark guld jord utredde enligt jydskan lagen tredingshafn, vilket betyder 8 ört s i landgille (därest dylikt förekom), 16 ört s i statsskatt (jmf med s. 403) och 24 ört s i totalavgift (landgille + statsskatt). Angående den tillämpade nomenklaturen se ovan s. 417 med not 2. — Att jyllandsvikten har underförståtts i den jydskan lagens bestämmelser framgår av det faktum, att ören och örtugar ha bildat underavdelningar till penning- och silvermarkerna (III,40, III,13). Den likaledes inom den ifrågavarande landsdelen vid denna tidpunkt brukade troyesvikten (Rymdmått, 17 ff) hade nämligen en helt annan indelningsgrund (1 mk = 8 uns å 20 sterlingar).

3 mkg enligt jydsk lagen = 1 mk skyld på Själland. Av 3 mkg jord i jydsk lagens mening utgick 1 mks jyllv i teoretiskt årligt landgille, medan den motsvarande prestationen av 1 mk själländsk skyldjord var 1,2 mks valdv (se ovan s. 399 resp. 420). Dessa båda belopp, 1 mks jyllv och 1,2 mks valdv, besitta emellertid precis samma realvärde, vilket framgår av tabell 3, s. 24 i Rymdmått.¹ Ideella avgifter och arealer ha således i dessa fall varit proportionella, och den beräknade landgilleskatten har från teoretisk synpunkt träffat den själländska och den jylländska jorden exakt lika hårt. Under sådana omständigheter ligger det faktiskt nära till hands att tro, att KVJ:s gamla mkg jord icke skall ha intagit någon undantagsställning i det nämnda avseendet.

Vi vilja nu undersöka, om KVJ tillhandahåller några uppgifter, ur vilka sambandet mellan guldtal och skatter kunna avläsas. Tyvärr är det emellertid så, att denna källa lämnar oss nästan helt i sticket i denna sak. De enstaka notiser, i vilka ett guldvärde ställes vid sidan om en avgift, representera övervägande skenfall, vilket den närmaste framställningen kommer att visa.

Vi betrakta först en sådan sammanställning som »·x· mr. auri· et ·xl^a· metretas mellis . . .».² Konjunktionen *et* betygar, att notisen har en additiv karaktär, och då den anförda kvantiteten honung är en årlig *avgift*, är det svårt att komma ifrån att angivelsen »·x· mr. auri» också är avsedd att (av en initierad läsare) uppfattas såsom en sådan. Det förefaller mig därför som om vi i det föreliggande sammanhanget *bakom* det angivna jordvärdet borde läsa den ur detta härledbara, i texten underförstådda årliga avgiften. Den ifrågavarande termen skulle alltså beroende på omständigheterna kunna tillerkännas två skilda betydelser. Men naturligtvis är den ena av dessa fördold för oss sentida läsare, som icke ha någon vetskap om det av källan tänkta sambandet mellan avgift och jordvärde.³

¹ 1 mks jyllv = $\frac{6}{5}$ mks valdv = 1,2 mks valdv.

² Hjerm härad (Hwamme etc.), Aakjær, 3.

³ Notisen »Rolde fiarthing ·xvi· hafne et quersæt ·viii· mr. argenti.»

Uttrycket »Lognø. ·x· mr. puri. Ibidem terra ·xxiii^{or}· mr. auri.«¹ får icke tolkas så, att de 10 mks lödigt skulle utgöra den årliga avgiften av de 24 mk guld jord. Vi måste nämligen räkna med att jordeboken principiellt underlåter att meddela upplysningar av detta slag. Liksom den föregående notisen har den ifrågavarande med all säkerhet additiv karaktär. Den redovisar två avgifter, dels de 10 mks, dels den årliga inkomsten från de 24 mkg jord.²

Formeln »Vgglæheret ·xx· mr. puri. Cum Byscopstoft ·xl· mr. auri.«³ får utgöra prototypen för ett fåtal meddelanden, som redan på grund av den påtagliga inkongruensen äro oförmodna att tjäna det avsedda ändamålet.⁴

I och med det nu sagda ha de till buds stående möjligheterna praktiskt taget uttömts. Resultatet har blivit helt negativt. På grund av en ren tillfällighet synes det mig dock som om vi skulle kunna erhålla några upplysningar av värde genom de uppgifter, som beröra distrikten Skanderup (Scandthorp) och Sminge (Smaængiæ) i Aabosyssel.⁵ De utgående avgifterna från dessa gods angivas av källan vara resp. 30 och 15 mks lödigt. Men omedelbart ovanför vart och ett av de ifrågavarande bynamnen har gjorts ett tillägg, som väl torde ha haft till uppgift att förtydliga den från början givna texten. Det lyder för Skanderup »c· mr. auri et amplius« och för Sminge »lx· mr. auri«. De kompletterande uppgifterna redovisa alltså jordvärden.

Aakjær, 4, torde böra tolkas på ett helt likartat sätt. Orden »16 hafner« stå med all säkerhet i stället för »16 mks« i årlig gästeravgift från hafnerna (jmf med not 1, s. 413).

¹ Aakjær, 2.

² De båda siffermeddelandena äro för övrigt sådana, att de, kombinerade med varandra, icke leda till något särskilt troligt resultat, en åsikt, som också Aakjær (om jag har fattat honom riktigt) tycks biträda (kom., 23, 348). — Vad som nu utsagts om den betraktade notisen torde också ha giltighet vad beträffar det tidigare studerade meddelandet från Vedskolle på Själland (se ovan s. 421 med not 1).

³ Aakjær, 10.

⁴ Övriga hithörande fall äro Skhiuægarthæ, Aakjær, 2 och Kolding, Aakjær, 7.

⁵ Aakjær, 5.

Det ligger nära till hands att föreställa sig, att den relation, som vi söka, skulle vara att finna i de nämnda sammanställningarna. De omvittna, att den från 1 mkg jord härrörande årliga avgiften har varit resp. mindre än $\frac{3}{10}$ mks och lika med $\frac{1}{4}$ mks.¹ De båda resultaten stödja varandra. Det förra, som endast har formen av en olikhet, är emellertid från vår synpunkt mindre värdefullt än det senare, som representerar ett exakt samband.

Den enda mera användbara upplysning, som vi i ifrågavarande avseende ha lyckats avvinna källan, är således, att 1 mkg jord i Sminge har belastats med en årlig avgift av $\frac{1}{4}$ mks. Mycket anmärkningsvärt är nu, att just denna siffra har upptagits i den tidigare redovisade serien, som angav de från 1 gammal mkg jord utgående ideella skattesatserna (se ovan s. 445). Teori och praktik ha sålunda på denna punkt fört till helt överensstämmande slutsatser. Beträffande de ifrågavarande avgifterna från Skanderup och Sminge kunna vi nu mera preciserat uttala, att de ha representerat den årliga, de nämnda godsens påvilande statsskatten.

Tyvär är det icke möjligt att genom den framlagda teorien bekräfta Aakjærs vid en jämförelse mellan inkomstlista och huvudstycke härledda resultat, att den normala årliga prestationen av 1 mkg jord år 1231 skulle vara 1 mk den. eller, vilket vid detta tillfälle betyder detsamma, $\frac{1}{2}$ mks.² Avgiften är nämligen för stor för att rimligen kunna ha betalats av 1 gammal mkg jord, och f. ö. är dess talvärde sådant, att det icke låter sig inpassa i någon av de två serier, som vi ha uppställt. Endast under den förutsättningen, att det icke mellan jordvärden och avgifter har existerat en fast kanon, skulle slutsatsen kunna accepteras.

Erfarenheten har visat, att alla ur inkomstlistan härrörande uppgifter måste betraktas med en viss skepsis. Stundom stäm-

¹ Sorten är jyllandsvikt; se Rymdmått, 22 och speciellt tabell 2, där bl. a. Skanderup har uppförts.

² Sambandet gäller Lundo (Logno) och Rold. Aakjær, 2, 4, 53, kom., 23, 42, 348.

mer denna listas vittnesbörd med huvudstyckets, stundom icke. Man har därför svårt att komma ifrån att en viss tidsskillnad måste ha förefunnits mellan dessa båda källor. Vissa av de ursprungligen förefintliga sambanden ha sålunda bevarats, andra åter ha gått förlorade. Ett ur inkomstlistan framdraget, isolerat meddelande kan därför aldrig tillmätas fullt vitsord. Beklagligt nog måste jag emellertid även taga ett bestämt avstånd från den ifrågavarande Aakjærska relationen, trots att denna genom att väl svara mot två av listans uppgifter tedde sig mycket lovande från början.
